

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલતમાં

સ્પેશીયલ ક્રિમિનલ એપ્લીકેશન (ક્વોશિંગ) નં. ૯૩૦૭/૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે. બી. પારડીવાલા

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે?	હા.
૨	પત્રકારને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા.
૩	શું ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ ચુકાદાની યોગ્ય નકલ જોવા માંગે છે?	ના.
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ પણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	ના.

ગૌણ અદાલતોના તમામ જ્યુડિશિયલ ઓફિસરો વચ્ચે ચુકાદાનો પરિપત્ર કરો.	
---	--

=====

વિનોદભાઈ રામજીભાઈ પટેલ અરજદાર (ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૩ સામાવાળાઓ

=====

ઉપસ્થિતિ:

શ્રી. એ બી પંડ્યા, અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફથી વકીલશ્રી

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફથી એ.પી.પી.

=====

કોરમ:માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ:૨૮/૧૨/૨૦૧૬

મૌખિક ચુકાદો

૧ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની આ અરજી દ્વારા, અરજદાર ક્રિમિનલ ઈન્ડવાયરી કેસ નં. ૬/૨૦૧૬ માં આંક: ૧ નીચે પમા એડિશનલ

ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ, સુરત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ રપમી ઓક્ટોબર ૨૦૧૬ ના હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે સવાલ ઉઠાવે છે.

૨ આ અરજીને જન્મ આપતી હકીકતો નીચે પ્રમાણે સારાંશિત કરી શકાય છે:

૨.૧ આથી અરજદારે પ્રિવેન્શન ઓફ કર્પ્શન એક્ટ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૭, ૯, ૧૧, ૧૩ અને ૧૫ અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ અને ૧૧૪ સાથે વાંચતા ૧૨૦-બી, ૧૭૭, ૧૮૨, ૧૯૩, ૧૯૬, ૧૯૭, ૧૯૯, ૨૦૩, ૨૦૪, ૪૦૬, ૪૦૯, ૪૨૦, ૪૨૩, ૪૬૬, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧, ૪૭૭ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજ, સુરતની અદાલતમાં ખાનગી ફરિયાદ દાખલ કરી હતી. ફરિયાદ કુલ ઓગણીસ વ્યક્તિઓ સામે નોંધાવવામાં આવી હતી. કાયદાનો એક સ્પષ્ટ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો હોઈ, મારે ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આરોપોના સ્વરૂપમાં ઊંડા ઊતરવાની જરૂર નથી.

૩ સંબંધિત અદાલતમાં આવી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવ્યા પછી, તે ક્રિમિનલ ઈન્કવાયરી કેસ નં. ૬/૨૦૧૬ તરીકે નોંધવામાં આવી હતી.

૪ વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજે તપાસ બંધ કરી દીધી કારણ કે તેમણે નોંધ્યું હતું કે ફરિયાદની સાથે, પ્રિવેન્શન ઓફ કર્પ્શન એક્ટ, ૧૯૮૮ (ટૂંકમાં, "એક્ટ, ૧૯૮૮") ની કલમ ૧૯ હેઠળ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો

મંજૂરીનો કોઈ હુકમ ન હતો. વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજે અનિલ કુમાર વિ. એમ.આર. અચ્ચપ્પા અને અન્ય [(૨૦૧૩) ૧૦ એસ સી સી ૭૦૫] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો. વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજે ફકરા ૫ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“જો આપણે ૨૦૧૩(૧૦) એસ સી સી ૭૦૫ માં રિપોર્ટ થયેલા અનિલ કુમાર વિ. એમ.આર. અચ્ચપ્પા ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલા સિદ્ધાંતનું નિરીક્ષણ કરીએ, તો આ અદાલત નોંધે છે કે, ઉક્ત ચુકાદામાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨૦૦ હેઠળ જાહેર સેવક સામેની ખાનગી ફરિયાદના કેસ પર વિચારણા કરી રહી હતી, જ્યાં પ્રિવેન્શન ઓફ કરપ્શન એક્ટ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૯(૧) હેઠળ પૂર્વ મંજૂરી વિના ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ પોલીસ દ્વારા ફરિયાદની તપાસ માટે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આવી પૃષ્ઠભૂમિમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે એકવાર અદાલતના ધ્યાને આવે કે પૂર્વ મંજૂરી નથી, એટલે મંજૂરી મેળવવાની આવશ્યકતા ફરજિયાત આવશ્યકતા છે. મેજિસ્ટ્રેટ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને જાહેર સેવક સામે તપાસનો હુકમ કરી શકે નહીં. આ સંજોગોમાં, આ અદાલત સામાવાળાઓ સામે તપાસનો હુકમ કરી શકે નહીં અને તેથી, આ અરજી રદ કરવાને પાત્ર છે.”

૫ ઉપરોક્ત નિર્દેશિત વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમથી નારાજ થઈને, અરજદાર ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ

આ અદાલતની વહીવટી દેખરેખની સત્તા (સુપરવાઈઝરી જ્યુરિસ્ડિક્શન) નો ઉપયોગ કરીને આ અરજી સાથે આવ્યા છે.

- **અરજદાર વતી રજૂઆતો:**

૬ અરજદાર વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ.બી. પંડ્યાએ આવેશપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી કે વિદ્વાન જજે આક્ષેપિત હુકમ પસાર કરવામાં કાયદાની ગંભીર ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે **અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાને અજ્ઞાનતામાં લેવાયેલ નિર્ણય કહી શકાય, કારણ કે આ મુદ્દા સાથે સંબંધ ધરાવતા અન્ય ઘણા ચુકાદાઓ પર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા વિચારણા કરવામાં આવી ન હતી. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ કે પ્રિવેન્શન ઓફ કરપ્શન એક્ટ, ૧૯૮૮ માંથી કોઈ પણ એવું કહેતું નથી કે સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ કોઈપણ ગુનામાં પોલીસ તપાસના હેતુ માટે સક્ષમ સત્તાધિકારી પાસેથી "મંજૂરી" આવશ્યક છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે મંજૂરીનો પ્રશ્ન તો જ ઊભો થાય જો તપાસની પ્રક્રિયા પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય અને તપાસ કરનાર એજન્સીએ સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૧૭૦ હેઠળ ચાર્જશીટ અથવા પોલીસ રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો હોય. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે એક્ટ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૮ માં આવતા શબ્દ "કોન્ફિઝન્સ" ને કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો હુકમ કરવાની અદાલતની સત્તા સાથે કંઈ લેવાદેવા

નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિદ્વાન વકીલની રજૂઆત એ છે કે જ્યારે અદાલત સંહિતાની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો હુકમ કરે છે, ત્યારે તે ફરિયાદ પર ગુનાનું કોન્ફિઝન્સ લેતી નથી. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, કલમ ૧૫૬(૩) નો હેતુ માત્ર એ જ છે કે પોલીસને ફરિયાદના આધારે એફ.આઈ.આર. નોંધવાની તેની ફરજનું સ્મરણ કરાવવું કે જે કોન્ફિઝેબલ ગુનો બનતો હોવાનું પ્રગટ કરે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે **અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાના કારણે એક્ટ, ૧૯૮૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટેની ઘણી સાચી ખાનગી ફરિયાદો રદ કરવામાં આવી રહી છે. જો ભ્રષ્ટાચારની ફરિયાદ અથવા ઉચ્ચ હોદ્દો ધરાવતા જાહેર સેવક સામેના અન્ય આરોપો પર કોઈપણ કારણોસર પોલીસ દ્વારા ધ્યાન આપવામાં ન આવે કે ધ્યાને લેવામાં ન આવે, તો તેવા સંજોગોમાં ફરિયાદી પાસે કાયદામાં ઉપલબ્ધ એકમાત્ર માર્ગ એ ખાનગી ફરિયાદ દાખલ કરવાનો અને સંહિતાની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ યોગ્ય નિર્દેશ મેળવવાનો છે. જો આવી ખાનગી ફરિયાદને પણ એવા ગ્રાઉન્ડ પર ધ્યાને લેવામાં ન આવે કે ખાનગી ફરિયાદની સાથે ૧૯૮૮ ના એક્ટની કલમ ૧૯ હેઠળની માન્ય મંજૂરી હોવી જ જોઈએ, તો તેનાથી ખૂબ જ હાસ્યાસ્પદ પરિસ્થિતિ નિર્માણ થશે.

૭ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે **અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત)** ના કેસનો નિર્ણય કરતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલતે તેના અગાઉના ઘણા ચુકાદાઓને ધ્યાને

લીધા ન હતા કે જેમાં એવો અભિપ્રાય લેવામાં આવ્યો હતો કે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સંહિતાની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ આપવામાં આવેલા નિર્દેશનો અર્થ કોન્ઝિઝન્સ લીધું હોવાનું થતું નથી, અને તેનાથી, તે તબક્કે માન્ય મંજૂરી રજૂ કરવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી.

૮ રજૂઆતોને મજબૂત કરવા માટે, વિદ્વાન વકીલે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે:

(૧) આર. આર. ચારી વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ યુ. પી. [એ આઈ આર ૧૯૫૧ એસ સિ ૨૦૭: એસસીઆર ૩૧૨]

(૨) દેવરપદ્મી લક્ષ્મીનારાયણ રેડ્ડી વિરુદ્ધ વિ નારાયણ રેડ્ડી [૧૯૭૬ (૩) એસસીસી ૨૫૨]

(૩) મોના પંવાર વિ. અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટમાં ઉચ્ચ ન્યાયાલય [(૨૦૧૧) ૩ એસ. સી. સી. ૪૯૬]

(૪) કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ પાદરી પી. રાજુ [(૨૦૦૬) ૬ એસસીસી ૭૨૮]

(૫) દિલાવર સિંહ વિરુદ્ધ દિલ્લી રાજ્ય [(૨૦૦૭) ૧૨ એસ સી સી ૬૪૧]

(૬) નિર્મલજીત સિંહ હૂન વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય [(૧૯૭૩) ૩ એસ. સી. સી. ૭૫૩]

(૭) વિનીત નારાયણ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [(૧૯૯૮) ૧ એસ. સી. સી. ૨૨૬]

(૮) જનરલ ઓફિસર કમાન્ડિંગ રાષ્ટ્રીય રાઈફલ્સ વિરુદ્ધ સી. બી. આઈ. [(૨૦૧૨) ૬ એસ. સી. સી. ૨૨૮]

૯ વિદ્વાન વકીલે આવેશપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી કે "કોગ્નિઝન્સ" શબ્દને કેસની સુનાવણી અને ગુનો આચરવા સંબંધિત નિર્ણય સાથે સંબંધ છે, અને માત્ર અદાલતની જાણમાં કોઈ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાની બાબત આવે અને તે બાબતની તપાસ કરવાનો હુકમ કરી રહી હોય તેટલા માત્રથી નથી. બાબતની તપાસ દરમિયાન, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ અથવા વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજ, જે પણ સ્થિતિ હોય, તેમને ન્યાયિક રીતે કંઈ કરવાનું હોતું નથી. તેમણે કંઈ નક્કી કરવાનું હોતું નથી. તપાસ પછી જ તેમણે નક્કી કરવાનું રહેશે કે કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ સામે આગળ વધવા માટેનો કેસ છે કે નહીં. તે તબક્કે તેઓ ગુનાનું કોગ્નિઝન્સ લેશે કારણ કે તેઓ નક્કી કરશે કે બાબતની ન્યાયિક રીતે તપાસ થવી જોઈએ કે નહીં. જો તેઓ બાબતની ન્યાયિક રીતે તપાસ કરવાનો નિર્ણય લે છે, તો તેઓ ગુનાનું કોગ્નિઝન્સ લે છે. જો તેઓ નક્કી કરે છે કે આગળ વધવા માટે કોઈ કેસ નથી અને તેઓ તપાસ પછી પોલીસ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલો

આખરી અહેવાલ સ્વીકારે છે, તો તેઓ ગુનાનું કોન્ફિઝન્સ લેતા નથી. તેવી જ રીતે, મેજિસ્ટ્રેટ જો ફરિયાદને સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૨૦૩ હેઠળ રદ કરે તો તેઓ ફરિયાદનું કોન્ફિઝન્સ લેતા નથી.

૧૦ ઉપરોક્ત નિર્દેશિત સંજોગોમાં, વિદ્વાન વકીલ પ્રાર્થના કરે છે કે **અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય પર ઈન્ક્યુરિયમ હોઈ, તે કાયદાની સાચી સ્થિતિ પ્રસ્થાપિત કરતો નથી, અને તેથી, વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો આક્ષેપિત હુકમ રદ કરવામાં આવે, અને માગવામાં આવેલી રાહતો મંજૂર કરવામાં આવે.

- **રાજ્યના પોતાના પર રજૂઆતો:**

૧૧ બીજી તરફ, રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વધારાના સરકારી વકીલે આ અરજીનો ઉગ્ર વિરોધ કર્યો છે. વિદ્વાન એ. પી. પી. એ રજૂઆત કરી હતી કે અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલની રજૂઆતમાં કોઈ યોગ્યતા નથી કે **અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટનો નિર્ણય અનિર્ણિત છે. વિદ્વાન એપીપીએ ધ્યાન દોર્યું હતું કે **અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે **સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિરુદ્ધ મનમોહન સિંહ [(૨૦૧૨) ૩ એસસીસી ૬૪]** ના કેસમાં તેના અગાઉના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો. વિદ્વાન એ. પી. પી. એ

રજૂઆત કરી હતી કે સુપ્રીમ કોર્ટે અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) માં અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯માં સમાવિષ્ટ "સંજ્ઞાન" શબ્દને સંપૂર્ણપણે એક નવું પરિમાણ આપ્યું છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે પ્રારંભિક તબક્કે જ માન્ય મંજૂરી આદેશ માટેનો આગ્રહ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ના ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવે છે.

૧૨ આ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯નો ઉદ્દેશ પ્રામાણિક જાહેર સેવકને તુરંત અને ત્રાસદાયક કાર્યવાહીથી બચાવવાનો છે. આવા સ્પષ્ટ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને, અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે જો સંબંધિત અદાલત સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ નિર્દેશો જારી કરવાના હેતુ માટે તેના મગજને લાગુ કરે છે, તો તે સંજ્ઞાન લે છે. વિદ્વાન એ. પી. પી. એ રજૂઆત કરી હતી કે અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત), જે અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ અનુસાર ઇનક્યુરિયમ છે, તેનું પછીના બે નિર્ણયોમાં પાલન કરવામાં આવ્યું છે (i) રામદેવ ફૂડ પ્રોડક્ટ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [(૨૦૧૫) ૬ એસસીસી ૪૩૯], અને (ii) એલ નારાયણ સ્વામી વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય [(૨૦૧૬) ૯ એસસીસી ૫૯૮]. વિદ્વાન એ. પી. પી. એ મારું ધ્યાન એ હકીકત તરફ દોર્યું કે રામદેવ ફૂડ પ્રોડક્ટ્સ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટનો નિર્ણય ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશોનો છે.

૧૩ ઉપર ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, વિદ્વાન એ. પી. પી. પ્રાર્થના કરે છે કે આ અરજીમાં કોઈ યોગ્યતા ન હોવાને કારણે તેને નકારી કાઢવામાં આવે.

•વિશ્લેષણ:

૧૪ પક્ષકારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, મારા ધ્યાનમાં આવતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું વિદ્વાન વિશેષ ન્યાયાધીશે વિવાદિત આદેશ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી છે કે કેમ.

૧૫ કાયદાનો જે પ્રશ્ન મારા ધ્યાનમાં આવે છે તે એ છે કે, શું ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળના ગુના માટે ખાનગી ફરિયાદને મંજૂરીના આદેશ વિના કોર્ટ દ્વારા સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે?

૧૬ સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ નીચે મુજબ છે:

“૧૫૬ ગુનાહિત કેસની તપાસ કરવાની પોલીસ અધિકારીની સત્તા

(૧).....

(૨).....

(૩) કલમ ૧૯૦ હેઠળ સશક્ત કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ ઉપર જણાવ્યા મુજબ આવી તપાસનો આદેશ આપી શકે છે.”

૧૭ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ નીચે મુજબ છે:

“૧૯ કાર્યવાહી માટે અગાઉની મંજૂરી જરૂરી

(૧) કોઈ પણ અદાલત અગાઉની મંજૂરી સિવાય, કલમ ૭, ૧૦, ૧૧, ૧૩ અને ૧૫ હેઠળ જાહેર સેવક દ્વારા કથિત રીતે આચરવામાં આવેલા ગુનાની નોંધ લેશે નહીં.

(એ) એવી વ્યક્તિના કિસ્સામાં કે જે સંઘની બાબતોના સંબંધમાં કાર્યરત છે અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અથવા તેની મંજૂરી સિવાય તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાતી નથી;

(બી) એવી વ્યક્તિના કિસ્સામાં કે જે રાજ્યની બાબતોના સંબંધમાં કાર્યરત છે અને તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા અથવા તેની મંજૂરી સિવાય તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાતી નથી;

(સી) અન્ય કોઈ વ્યક્તિના કિસ્સામાં, તેને તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે સક્ષમ અધિકારી.

(૨) પેટા કલમ (૧) હેઠળ જરૂરી હોય તેવી અગાઉની મંજૂરી કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર અથવા અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા આપવી જોઈએ કે કેમ તે અંગે કોઈ પણ કારણોસર કોઈ શંકા ઊભી થાય તો આવી મંજૂરી તે સરકાર અથવા સત્તાધિકારી દ્વારા આપવામાં આવશે જે જાહેર સેવકને તે સમયે તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે સક્ષમ હોત જ્યારે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો.

(૩) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩માં કંઈપણ હોવા છતાં,

(એ) પેટા કલમ (૧) હેઠળ જરૂરી મંજૂરીની ગેરહાજરી અથવા તેમાં કોઈ ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતાના આધારે વિશેષ ન્યાયાધીશ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા કોઈ પણ તારણ, સજા અથવા આદેશને અપીલ, પુષ્ટિ અથવા પુનરાવર્તનમાં અદાલત દ્વારા ઉલટાવી શકાશે નહીં અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે તે અદાલતના અભિપ્રાયમાં, ન્યાયની નિષ્ફળતા હકીકતમાં તેના દ્વારા કરવામાં આવી હોય;

(બી) કોઈ પણ અદાલત સત્તાધિકારી દ્વારા આપવામાં આવેલી મંજૂરીમાં કોઈ ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતાના આધારે આ અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી પર રોક લગાવશે નહીં, સિવાય કે તેને સંતોષ થાય કે આવી ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતા ન્યાયની નિષ્ફળતામાં પરિણમી છે;

(સી) કોઈ પણ અદાલત આ અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહીને અન્ય કોઈ આધાર પર અટકાવશે નહીં અને કોઈ પણ અદાલત કોઈપણ તપાસ, સુનાવણી, અપીલ અથવા અન્ય કાર્યવાહીમાં પસાર કરાયેલા કોઈપણ વચગાળાના આદેશના સંબંધમાં પુનરાવર્તનની સત્તાનો ઉપયોગ કરશે નહીં.

(જ) પેટા કલમ (૩) હેઠળ નક્કી કરવામાં આવે છે કે આવી મંજૂરીની ગેરહાજરી, અથવા તેમાં કોઈ ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતા, ન્યાયની નિષ્ફળતામાં પરિણમી છે કે કેમ તે અદાલત એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેશે કે શું વાંધો કાર્યવાહીના કોઈપણ પ્રારંભિક તબક્કે ઉઠાવવામાં આવ્યો હોત અને હોવો જોઈએ.

સ્પષ્ટીકરણ આ વિભાગના હેતુઓ માટે,

(એ) ભૂલમાં મંજૂરી આપવા માટે સત્તામંડળની ક્ષમતાનો સમાવેશ થાય છે;

(બી) કાર્યવાહી માટે જરૂરી મંજૂરીમાં કોઈ પણ જરૂરિયાતના સંદર્ભનો સમાવેશ થાય છે કે કાર્યવાહી કોઈ ચોક્કસ અધિકારીના કહેવા પર અથવા કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિની મંજૂરી સાથે અથવા સમાન પ્રકારની કોઈ જરૂરિયાત સાથે કરવામાં આવશે.”

૧૮ હું **અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત)** કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયની તપાસ અને ચર્ચા કરું તે પહેલાં, મારે 'સંજ્ઞાન' ની વિભાવનાને સમજાવતા સુપ્રીમ કોર્ટના અગાઉના કેટલાક નિર્ણયોની તપાસ કરવી જોઈએ. **આર. આર. ચારી (ઉપરોક્ત)** થી શરૂ કરવા માટે, સર્વોચ્ચ અદાલતે કોલકાતા હાઈકોર્ટના સુપ્રિટેન્ડેન્ટ એન્ડ રિમેમ્બ્રાન્સર ઓફ લીગલ અફેર્સ, પશ્ચિમ બંગાળ વિ. અબની કુમાર બેનર્જી (એ

આઈ આર૧૯૫૦ સિ એ એલ ૪૩૭) માં વ્યાપકપણે જાણીતા નિરીક્ષણને મંજૂરી આપી:

“૭ ... 'સંજ્ઞાન લેવું' શું છે તે કિમિનલ પ્રોસિજર કોડમાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું નથી અને હું તેને વ્યાખ્યાયિત કરવાનો પ્રયાસ કરવા માંગતો નથી.... જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ આ પ્રકરણની અનુગામી કલમો હેઠળ કાર્યવાહી કરવાના હેતુથી નહીં, પરંતુ અન્ય કોઈ પ્રકારની કાર્યવાહી કરવા માટે, ઉદાહરણ તરીકે કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવા અથવા તપાસના હેતુ માટે સર્ચ વોરંટ જારી કરવા માટે તેના મગજને લાગુ કરે છે, ત્યારે તેણે ગુનાની નોંધ લીધી હોવાનું કહી શકાતું નથી.”

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૧૯ આમ, સુપ્રીમ કોર્ટે આર. આર. ચારી (ઉપરોક્ત) માં સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો નિર્દેશ આપે છે, ત્યારે તે કોઈ પણ ગુનાની નોંધ લેતો નથી. એટલે કે, તે તબક્કે મંજૂરીનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થવો જોઈએ નહીં.

૨૦ આગામી નિર્ણય, જેનો હું ઉલ્લેખ કરવા માંગુ છું તે દેવરપ્પલી લક્ષ્મીનારાયણ રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) નો છે. સુપ્રીમ કોર્ટે આ કેસમાં નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

“૯ ૧૯૭૩ની સંહિતાની કલમ ૧૫૬ આ રીતે વાંચે છે:

(૩) કલમ ૧૯૦ હેઠળ સશક્ત કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ ઉપર જણાવ્યા મુજબ આવી તપાસનો આદેશ આપી શકે છે."

"૧૦ આ જોગવાઈ નોંધપાત્ર રીતે ૧૮૮૮ની સંહિતાની કલમ ૧૫૬ જેવી જ છે, સિવાય કે પેટા કલમ (૧) માં, "તપાસ અથવા સુનાવણીના સ્થળને લગતા પ્રકરણ XV" શબ્દો માટે, "પ્રકરણ XIII" શબ્દોને બદલવામાં આવ્યા છે."

"૧૩ ... જો ફરિયાદના વાંચન પર તેને લાગે કે તેમાંના આરોપો સંજોય ગુનાનો ખુલાસો કરે છે અને કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે પોલીસને ફરિયાદ મોકલવી એ ન્યાય માટે અનુકૂળ રહેશે અને મેજિસ્ટ્રેટનો મૂલ્યવાન સમય બગાડવાથી બચાવશે, જે મુખ્યત્વે પોલીસની તપાસ કરવાની ફરજ હતી, તો તે પોતે ગુનાની નોંધ લેવાના વિકલ્પ તરીકે તે માર્ગ અપનાવવા માટે ન્યાયી ગણાશે."

"૧૪ આનાથી પ્રાસંગિક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે: મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા 'ગુનાનું કોન્ફિઝન્સ લેવું' નો અર્થ શું થાય... જો... તેમણે તેમના વિવેકબુદ્ધિના ન્યાયિક ઉપયોગમાં, અન્ય કોઈ પ્રકારની કાર્યવાહી કરી હોય, જેમ કે તપાસના હેતુ માટે સર્ચ વોરંટ ઈશ્યૂ કરવું, અથવા કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ પોલીસ દ્વારા તપાસનો હુકમ કરવો, તો તેમણે કોઈપણ ગુનાનું કોન્ફિઝન્સ લીધું હોવાનું કહી શકાય નહીં."

"૧૭....કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપવાની સત્તા છે. તેનો ઉપયોગ પૂર્વ-સંજ્ઞાન તબક્કે થઈ શકે છે. વધુમાં એ નોંધવું જોઈએ કે કલમ ૧૫૬ની પેટા કલમ (૩) હેઠળ કરવામાં આવેલો આદેશ, કલમ ૧૫૬ (૧) હેઠળ તપાસની તેમની સંપૂર્ણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે પોલીસને આકસ્મિક યાદ અપાવે છે

અથવા જાણ કરે છે. આવી તપાસ સમગ્ર સતત પ્રક્રિયાને આવરી લે છે જે કલમ ૧૫૬ હેઠળ પુરાવા એકત્ર કરવાથી શરૂ થાય છે અને કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ અથવા આરોપપત્ર સાથે સમાપ્ત થાય છે.

[ભાર મૂકવામાં આવે છે]

૨૧ હવે હું મોના પંવાર (ઉપરોક્ત) માં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય પર આવીશ.

“૧૮. ... સંહિતાની કલમ ૧૫૬ ની પેટા કલમ (૩) હેઠળ કરવામાં આવેલો આદેશ કલમ ૧૫૬ (૧) હેઠળ તપાસની તેની સંપૂર્ણ શક્તિનો ઉપયોગ કરવા માટે પોલીસને પેરેન્ટરી રીમાઈન્ડર અથવા સૂચનાના સ્વરૂપમાં છે.

“૧૯ ... જો કે, જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટે માત્ર સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવા માટે પોતાનું મન લગાવ્યું હતું અથવા તપાસના હેતુઓ માટે વોરંટ જારી કર્યું હતું, ત્યારે તેણે ગુનાની નોંધ લીધી હોવાનું કહી શકાય નહીં.”

[ભાર મૂકવામાં આવે છે]

૨૨ પાદરી પી. રાજુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, ઉચ્ચ અદાલતે આ આધાર પર કાર્યવાહી રદ કરી હતી કે તપાસના હેતુ માટે પોલીસ દ્વારા કોઈ મંજૂરી મેળવવામાં આવી નથી.ઉચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત કેસમાં અભિપ્રાય લીધો હતો કે પોલીસ ચોક્કસ ગુનાની તપાસ કરી શકી ન હોત કારણ કે તે હેતુ માટે મંજૂરી જરૂરી હતી.ઉચ્ચ અદાલતે વિચાર્યું કે કોઈ પણ મંજૂરી વિના શરૂ થયેલી તપાસ

ગેરકાયદેસર હતી, અને તેથી, કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે આગળ વધ્યું. સુપ્રીમ કોર્ટે હાઈકોર્ટના નિર્ણયને ઉલટાવતી વખતે અવલોકન કર્યું:

“૧૦. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડના પ્રકરણ XIV માં કેટલીક જોગવાઈઓ ‘કોગ્નિઝન્સ’ શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે. જો કે, ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડમાં ‘કોગ્નિઝન્સ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી. આ શબ્દનો અર્થ ન્યાયિક ઘોષણાઓ દ્વારા સમજાવવામાં આવ્યો છે અને તેણે ચોક્કસ અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો છે. આ મુદ્દા પર આ અદાલતનો સૌથી પહેલો નિર્ણય આર. આર. ચારી વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ યુ. પી. એર ૧૯૫૧ એસ. સી. ૨૦૭ છે, જેમાં તે નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો.

“૧૪... કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટની અગાઉની મંજૂરી મેળવવામાં આવી ન હતી તે આધાર પર કાર્યવાહીને રદ કરવામાં ઉચ્ચ અદાલતે સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી. એ નોંધવું અગત્યનું છે કે ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા લેવામાં આવેલા દ્રષ્ટિકોણ પર, કોઈ પણ ગુનાનો આરોપી વ્યક્તિ, જે અદાલત દ્વારા સંજ્ઞાન લેતા પહેલા ચોક્કસ અધિકારીની અગાઉની મંજૂરીની જરૂર હોય, તેની ક્યારેય ધરપકડ કરી શકાતી નથી અથવા આવા ગુનાની પોલીસ દ્વારા તપાસ કરી શકાતી નથી. મંજૂરી આપવા માટે અધિકૃત નિર્દિષ્ટ અધિકારી તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરેલી સામગ્રી પર પોતાનું મન લગાવ્યા પછી આમ કરે છે. એફ. આઈ. આર. દાખલ થયા પછી તરત જ મંજૂરી આપવાનો કોઈ પ્રસંગ નથી કે તપાસ પૂર્ણ થાય અને પુરાવા એકત્ર થાય તે પહેલાં આવી શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. તેથી, જે સમગ્ર આધારના આધારે હાઈકોર્ટ દ્વારા કાર્યવાહી રદ કરવામાં આવી છે તે કાયદામાં સંપૂર્ણપણે ભૂલભરેલું છે અને તેને રદ કરવા પાત્ર છે.”

૨૩ દિલવર સિંહ (ઉપરોક્ત) માં, કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

“૧૪. સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૫૬ હેઠળ તપાસ માટે અપનાવવાના વિવિધ પગલાંને સી. આર. પી. સી. ના પ્રકરણ **XII** માં વિસ્તૃત રીતે વર્ણવવામાં આવ્યા છે, આવી તપાસ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા રાખવામાં આવતા પુસ્તકમાં નોંધ સાથે શરૂ થશે, જેમાં સંજોય ગુનાના કૃત્યને લગતી માહિતીનો સાર હશે.ત્યારબાદ શરૂ થયેલી તપાસ માત્ર સીઆરપીસીની કલમ ૧૭૩માં દર્શાવ્યા મુજબ પોલીસ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા અહેવાલ સાથે જ સમાપ્ત થઈ શકે છે. તે પ્રકરણમાં માનવામાં આવેલી તપાસ મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના પણ પોલીસ દ્વારા શરૂ કરી શકાય છે.પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપે છે ત્યારે તે એક અલગ પ્રકારની તપાસ હશે.આવી તપાસનો અંત પણ માત્ર સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૭૩માં વિચારેલા અહેવાલ સાથે જ થવો જોઈએ પરંતુ નોંધપાત્ર મુદ્દો એ છે કે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ પ્રકરણ **XII** હેઠળ તપાસનો આદેશ આપે છે ત્યારે તે ગુનાની નોંધ લે તે પહેલાં આમ કરે છે.”

“૧૭ તેથી સ્પષ્ટ સ્થિતિ એ છે કે કોઈપણ ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ, ગુનાની નોંધ લેતા પહેલાં, સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપી શકે છે.પોલીસને તપાસ શરૂ કરવા માટે સક્ષમ બનાવવાના હેતુથી મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસને એફ. આઈ. આર. નોંધવાનો નિર્દેશ આપવા માટે તૈયાર છે. આમ કરવામાં કંઈ ગેરકાયદેસર નથી.છેવટે, એફ. આઈ. આર. ની નોંધણીમાં માત્ર ફોજદારી ગુનાની

કલમ ૧૫૪માં દર્શાવ્યા મુજબ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા રાખવામાં આવેલા પુસ્તકમાં ગુનાહિત ગુનાને લગતી માહિતીનો સાર દાખલ કરવાની પ્રક્રિયાનો સમાવેશ થાય છે, ભલે મેજિસ્ટ્રેટ ફોજદારી ગુનાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો નિર્દેશ આપતી વખતે ઘણા શબ્દોમાં ન કહે કે એફ. આઈ. આર. નોંધવી જોઈએ, તો પણ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની ફરજ છે કે તે ફરિયાદ દ્વારા જાહેર કરવામાં આવેલા ગુનાહિત ગુના અંગે એફ. આઈ. આર. નોંધાવે કારણ કે તે પોલીસ અધિકારી તે પછી જ ફોજદારી ગુનાના પ્રકરણ **XII** માં વિચારેલા વધુ પગલાં લઈ શકે છે. .”

“૧૮ ઉપરોક્ત સ્થિતિ સુરેશ ચંદ જૈન વિરુદ્ધ એમ. પી. રાજ્ય અને અન્ય [૨૦૦૧ (૨) એસ. સી. સી. ૬૨૮] માં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી.”

“૧૯ ગોપાલ દાસ સિંધી અને અન્યો વિરુદ્ધ આસામ રાજ્ય અને અન્યો (એ આઈ આર ૧૯૬૧ એસ સી ૯૮૬) માં તે નીચે મુજબ જોવા મળ્યું હતું:

“જ્યારે શ્રી થોમસને ૩ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૭ના રોજ ફરિયાદ મળી હતી, ત્યારે તેમનો આદેશ, જે અમે પહેલેથી જ ટાંક્યો છે, સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે તેમણે ફરિયાદમાં ઉલ્લેખિત ગુનાઓની નોંધ લીધી ન હતી, પરંતુ સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ ફરિયાદ તપાસ માટે ગુવાહાટી પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને મોકલી હતી. ગુનાહિત ગુનાઓ જાહેર કરતી ફરિયાદ મેજિસ્ટ્રેટને કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે પોલીસને ફરિયાદ મોકલવાનું યોગ્ય ઠેરવી શકે છે.”

૨૪ નિર્મલજીત સિંહ હૂં (ઉપરોક્ત) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

“... સૌપ્રથમ, પોલીસ સત્તાવાળાઓને સંહિતાની કલમ ૧૫૪ અને ૧૫૬ હેઠળ ન્યાયિક સત્તામંડળ, [રાજા સમ્રાટ વિરુદ્ધ ખ્વાજા નઝીર અહમદ (એ આઈ આર ૧૯૪૫ પી સી ૧૮)] પાસેથી કોઈ મંજૂરીની જરૂર વગર સંજોય ગુનાની તપાસ કરવાનો વૈધાનિક અધિકાર છે. તે સાચું છે કે ચીફ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ વર્તમાન કેસમાં કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ દ્વારા તપાસનો આદેશ આપ્યો હતો.પરંતુ એકવાર તે થઈ ગયા પછી, પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવતી તપાસ એ જ પ્રકૃતિ અને ચારિત્ર્યની હતી જે પોલીસને તે કલમની પેટા કલમો (૧) અને (૨) હેઠળ કરવાની સત્તા હતી.ખરેખર પેટા કલમ (૩) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા આદેશિત તપાસ "ઉપર જણાવ્યા મુજબ" તપાસ હશે, તે પોલીસ અધિકારી દ્વારા પેટા કલમ (૧) અને (૨) હેઠળ તેના વૈધાનિક અધિકારમાં કરવામાં આવેલી તપાસ છે. પરંતુ જ્યાં તેણે માત્ર કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવા અથવા તપાસના હેતુઓ માટે વોરંટ જારી કરવા માટે પોતાનું મન લાગુ કર્યું હોય, ત્યાં તેણે ગુનાની નોંધ લીધી હોવાનું કહી શકાય નહીં.[જુઓ આર આર ચારી વિરુદ્ધ યુ પી (એ આઈ આર ૧૯૫૧ એસ સી ૨૦૭); જમુના સિંહ વિરુદ્ધ ભદાઈ સાહ (એ આઈ આર ૧૯૬૪ એસ સી ૧૫૪૧)].”

૨૫ વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) માં, બ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ની યોજનાની તપાસ કર્યા પછી, તે વર્તમાન બ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩નો રદ કરાયેલો કાયદો છે, સુપ્રીમ કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે તે કાયદા હેઠળ તપાસ કરવા માટે 'મંજૂરી' જેવી કોઈ વસ્તુ નથી.તેણે ભારપૂર્વક કહ્યું:

“૪૩. ... કાર્યવાહી માટે મંજૂરીની જરૂરિયાત એ જ કાયદામાં પૂરી પાડવામાં આવી છે જે ગુનાને લાગુ કરે છે, કાર્યવાહી માટે મંજૂરી એ અદાલત માટે ગુનાની નોંધ લેવા માટે પૂર્વ આવશ્યકતા છે.તપાસ માટે પૂર્વ પરવાનગી અથવા મંજૂરીની કોઈ વૈધાનિક જરૂરિયાતની ગેરહાજરીમાં, તેને તપાસ શરૂ કરવા માટેની પૂર્વશરત તરીકે લાદવામાં નહીં આવે.કાર્યવાહી માટે અગાઉની મંજૂરીની જરૂરિયાત બ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ (૧૯૮૮ અધિનિયમની કલમ ૧૯) ની કલમ ૬માં પૂરી પાડવામાં આવી છે, જેના વિના કોઈ પણ અદાલત તે અધિનિયમની કલમ ૫ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાની નોંધ લઈ શકે નહીં. બ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ અથવા દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ અથવા અન્ય કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈમાં તપાસ માટે આવી કોઈ અગાઉની મંજૂરી આપવામાં આવી નથી.”

૨૬ રાષ્ટ્રીય રાઈફલ્સ (ઉપરોક્ત) ના જનરલ ઓફિસર કમાન્ડિંગમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે ફરી એકવાર વિવિધ કાયદાઓનું વિશ્લેષણ કર્યું હતું જે કાર્યવાહી માટે પૂર્વ મંજૂરી

સૂચવે છે અને ઉપરોક્ત સ્થિતિને પુનરાવર્તિત કરી હતી કે તપાસ કોઈ મંજૂરીની બાંધધરી આપતી નથી.

“૮૧. અહીં સામેલ મુદ્દાની જટિલતાને સમજવા માટે, અગાઉની મંજૂરીની જરૂર હોય તેવા વિવિધ કાયદાઓની સંબંધિત જોગવાઈઓની તુલના કરવી ઉપયોગી થશે.

“ક્રિમિનલ પ્રોસેસ કોડ, ૧૯૭૩.	બ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮.	સશસ્ત્ર દળો (વિશેષ સત્તાઓ) અધિનિયમ, ૧૯૯૦.
૧૯૭ ન્યાયાધીશો અને જાહેર સેવકોની કાર્યવાહી.(૧) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ કે જે ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ હોય કે સરકારી કર્મચારી હોય, જે સરકાર દ્વારા અથવા તેની મંજૂરી સિવાય તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાય તેમ ન હોય, ત્યારે તેના પર તેની સત્તાવાર ફરજ બજાવતી વખતે તેણે કરેલા કથિત ગુના માટે આરોપ મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે કોઈ પણ અદાલત અગાઉની મંજૂરી સિવાય	૧૯ કાર્યવાહી માટે અગાઉની મંજૂરી જરૂરી છે.(૧) અગાઉની મંજૂરી સિવાય કોઈ પણ અદાલત કલમ ૭, ૧૦, ૧૧, ૧૩ અને ૧૫ હેઠળ જાહેર સેવક દ્વારા કથિત રીતે કરવામાં આવેલા ગુનાની નોંધ લેશે નહીં.	૭ અધિનિયમ હેઠળ કામ કરતી વ્યક્તિઓને રક્ષણ. કેન્દ્ર સરકારની અગાઉની મંજૂરી સિવાય, આ અધિનિયમ દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કરવામાં આવેલી અથવા કથિત રીતે કરવામાં આવેલી કોઈપણ વસ્તુના સંબંધમાં કોઈ પણ વ્યક્તિ સામે કોઈ કાર્યવાહી, દાવો અથવા અન્ય કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવશે

આવા ગુનાની નોંધ લેશે નહીં.	તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી નહીં. શકાતી નથી.	
----------------------------	--	--

“૪૩. કાયદા હેઠળ મંજૂરી જરૂરી છે કે નહીં તે તપાસવા માટેનો પ્રશ્ન ગુનાની નોંધ લેતી વખતે ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ, તપાસ અથવા તપાસ દરમિયાન નહીં.”

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૨૭ નારાયણદાસ ભગવાનદાસ માધવદાસ વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ [એ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ એસ. સી. ૧૧૧૮] માં, કોર્ટે એવું માન્યું હતું કે ગુનાની સંજ્ઞાન ક્યારે લેવામાં આવે છે તે દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધાર રાખે છે અને સંજ્ઞાન લેવાનો અર્થ શું છે તે વ્યાખ્યાયિત કરવાનો પ્રયાસ કરવો અશક્ય છે. તપાસના હેતુ માટે સર્ચ વોરંટ જારી કરવું અથવા તે હેતુ માટે ધરપકડના વોરંટને જાતે જ એવા કૃત્યો તરીકે ગણી શકાય નહીં કે જેના દ્વારા ગુનાની નોંધ લેવામાં આવે. જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૨૦૦ અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના પ્રકરણ XVI ની અનુગામી કલમો હેઠળ અથવા સંહિતાના પ્રકરણ XVII ની કલમ ૨૦૪ હેઠળ કાર્યવાહીના હેતુ માટે તેના મગજને લાગુ કરે છે ત્યારે જ તે હકારાત્મક રીતે કહી શકાય કે તેણે તેના મગજને લાગુ કર્યો હતો અને તેથી સંજ્ઞાન લીધું હતું.

૨૮ તેવી જ રીતે, એસ. કે. સિંહા, ચીફ એન્ફોર્સમેન્ટ ઓફિસર વિરુદ્ધ વીડિયોકોન ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડ અને અન્યોના કિસ્સામાં [(૨૦૦૮) ૨ એસ. સી. સી. ૪૯૨], એવું જોવા મળ્યું છે કે "કોન્સિડરેન્સ" અભિવ્યક્તિને સંહિતામાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી નથી, પરંતુ શબ્દ અનિશ્ચિત મહત્વનો છે. ફોજદારી કાયદામાં તેનું કોઈ ગુપ્ત અથવા રહસ્યમય મહત્વ નથી. તેનો અર્થ માત્ર "જાગૃત થવું" થાય છે અને જ્યારે તેનો ઉપયોગ અદાલત અથવા ન્યાયાધીશના સંદર્ભમાં થાય છે, ત્યારે તેનો અર્થ "ન્યાયિક રીતે ધ્યાન આપવું" થાય છે. કોન્સિડરેન્સ લેવાથી કોઈ પણ પ્રકારની ઔપચારિક કાર્યવાહીનો સમાવેશ થતો નથી. તે ત્યારે જ થાય છે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ કોઈ શંકાસ્પદ ગુના માટે તેના મગજને લાગુ કરે છે. જો ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં સંજ્ઞાન લેવામાં આવે. આમ સંજ્ઞાન લેવું એ માન્ય સુનાવણી હાથ ધરવા માટે અનિવાર્ય અથવા શરતી પૂર્વવર્તી છે. એવું પણ નક્કી કરવામાં આવે છે કે ગુનાની નોંધ લેવામાં આવે છે, ગુનેગારની નહીં. તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે, સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસને નિર્દેશિત કરવી એ પૂર્વ-સંજ્ઞાનનો તબક્કો છે.

૨૯ તુલા રામ વિરુદ્ધ કિશોર એ. આઈ. આર. ૧૯૭૭ એસ. સી. ૨૪૦૧ માં સુપ્રીમ કોર્ટે એવું માન્યું હતું કે, એવું લાગે છે કે અભિવ્યક્તિમાં કોઈ વિશેષ આકર્ષણ અથવા કોઈ જાદુઈ સૂત્ર નથી. "સંજ્ઞાન લેવું" જેનો અર્થ માત્ર આગળની કાર્યવાહી કરવાના દષ્ટિકોણથી ફરિયાદમાં ઉલ્લેખિત તથ્યો પર મેજિસ્ટ્રેટના

મનની ન્યાયિક અરજી થાય છે.આમ, કલમ ૧૯૦ જે વિચારણા કરે છે તે એ છે કે મેજિસ્ટ્રેટ એકવાર ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપોથી પોતાને સંપૂર્ણ રીતે જાગૃત અને જાગૃત કરે અને ઉપરોક્ત આક્ષેપોની માન્યતાની તપાસ અથવા પરીક્ષણ કરવાનું નક્કી કરે ત્યારે તેણે "સંજ્ઞાન" લીધું હોવાનું કહેવાય છે.

૩૦ મોહમ્મદ યુસુફ વિરુદ્ધ શ્રીમતી અફઝ જહાં અને અન્ય [એ આઈ આર ૨૦૦૬ એસ સી ૭૦૫] કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"૬ પ્રકરણ XII હેઠળ આવતી કલમ ૧૫૬, પોલીસ અધિકારીઓની સંજ્ઞેય ગુનાઓની તપાસ કરવાની સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે.પ્રકરણ XV માં સમાવિષ્ટ કલમ ૨૦૨ માં કલ્પના કરાયેલ તપાસ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ હેઠળ વિચારણા કરાયેલ તપાસથી અલગ છે.

૭ સંહિતાના પ્રકરણ XII માં "પોલીસને માહિતી અને તપાસ કરવાની તેમની સત્તાઓ" સંબંધિત જોગવાઈઓ છે, જ્યારે પ્રકરણ XV, જેમાં કલમ ૨૦૨ છે, તે પગલાં સંબંધિત જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત છે જે મેજિસ્ટ્રેટે ફરિયાદ પર કોઈપણ ગુનાની નોંધ લેતી વખતે અને પછી અપનાવવી પડે છે.ઉપરોક્ત બે પ્રકરણોની જોગવાઈઓ એકસાથે બે જુદા જુદા પાસાઓ સાથે વ્યવહાર કરે છે, જો કે એક સામાન્ય પરિબળ હોઈ શકે છે એટલે કે વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ.પ્રકરણ બારમાં આવતી કલમ ૧૫૬, પોલીસ અધિકારીઓની સંજ્ઞેય ગુનાઓની તપાસ કરવાની સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે.સાચું છે કે, કલમ ૨૦૨, જે પ્રકરણ XV હેઠળ આવે છે, તે

મેજિસ્ટ્રેટની "પોલીસ અધિકારી દ્વારા તપાસનો નિર્દેશ આપવાની" સત્તાનો પણ ઉલ્લેખ કરે છે.પરંતુ કલમ ૨૦૨માં દર્શાવેલી તપાસ સંહિતાની કલમ ૧૫૬માં દર્શાવેલી તપાસથી અલગ છે.

૮ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ હેઠળ તપાસ માટે અપનાવવાના વિવિધ પગલાં સંહિતાના પ્રકરણ XII માં વિસ્તૃત રીતે વર્ણવવામાં આવ્યા છે.આવી તપાસની શરૂઆત પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા રાખવા માટેના પુસ્તકમાં ગુનાહિત ગુનાને લગતી માહિતીના સારની એન્ટ્રી કરવાથી થશે.ત્યારબાદ શરૂ થયેલી તપાસ સંહિતાની કલમ ૧૭૩માં દર્શાવ્યા મુજબ પોલીસ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા અહેવાલ સાથે જ સમાપ્ત થઈ શકે છે.તે પ્રકરણમાં માનવામાં આવેલી તપાસ મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના પણ પોલીસ દ્વારા શરૂ કરી શકાય છે.પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપે છે ત્યારે તે એક અલગ પ્રકારની તપાસ હશે.આવી તપાસનો અંત પણ સંહિતાની કલમ ૧૭૩માં વિચારેલા અહેવાલ સાથે જ થવો જોઈએ.પરંતુ નોંધવા જેવો મહત્વનો મુદ્દો એ છે કે, જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ પ્રકરણ XII હેઠળ તપાસનો આદેશ આપે છે ત્યારે તે ગુનાની નોંધ લે તે પહેલાં આમ કરે છે.

૯ પરંતુ જો મેજિસ્ટ્રેટ ગુનાની નોંધ લેવાની દરખાસ્ત કરે તો તેણે આવી કોઈ તપાસનો આદેશ આપવાની જરૂર નથી.એકવાર તે ગુનાની નોંધ લે તે પછી તેણે સંહિતાના પ્રકરણ XV માં દર્શાવેલ પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું પડશે.સંહિતાની કલમ ૨૦૨ (૧) નું વાંચન એ સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરે છે કે તેમાં ઉલ્લેખિત તપાસ મર્યાદિત પ્રકૃતિની છે.મેજિસ્ટ્રેટ આવી તપાસ પોલીસ અધિકારી દ્વારા અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે.આવી તપાસ માત્ર મેજિસ્ટ્રેટને તે નક્કી કરવામાં મદદ કરવા માટે છે કે તેના માટે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર છે કે નહીં.આને કલમ ૨૦૨ (૧) ના

પરાકાષ્ઠા શબ્દો પરથી સમજી શકાય છે કે તે "અથવા પોલીસ અધિકારી દ્વારા અથવા તે યોગ્ય લાગે તેવી અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપે છે, તે નક્કી કરવાના હેતુથી કે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર છે કે નહીં".

૧૦ આનું કારણ એ છે કે તેણે ફરિયાદમાં જાહેર કરાયેલા ગુનાની પહેલેથી જ નોંધ લીધી છે, અને ત્યારબાદ કેસનો વિસ્તાર તેની પાસે રહેશે.

૧૧ તેથી સ્પષ્ટ સ્થિતિ એ છે કે કોઈપણ ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ ગુનાની નોંધ લેતા પહેલા સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપી શકે છે. જો તે આવું કરે છે, તો તેણે શપથ લઈને ફરિયાદીની તપાસ કરવાની નથી કારણ કે તે તેમાં કોઈ ગુનાની નોંધ લેતો ન હતો. પોલીસને તપાસ શરૂ કરવા માટે સક્ષમ બનાવવાના હેતુથી મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસને એફ. આઈ. આર. નોંધવાનો નિર્દેશ આપવા માટે તૈયાર છે. આમ કરવામાં કંઈ ગેરકાયદેસર નથી. આખરે, એફ. આઈ. આર. ની નોંધણીમાં માત્ર સંહિતાની કલમ ૧૫૪માં દર્શાવ્યા મુજબ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા રાખવામાં આવેલા પુસ્તકમાં ગુનાહિત ગુનાને લગતી માહિતીનો સાર દાખલ કરવાની પ્રક્રિયા સામેલ છે. જો કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો નિર્દેશ આપતી વખતે ઘણા શબ્દોમાં એમ ન કહે કે એફ. આઈ. આર. નોંધવી જોઈએ, તો પણ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની ફરજ છે કે તે ફરિયાદ દ્વારા જાહેર કરાયેલા સંજોય ગુના અંગે એફ. આઈ. આર. નોંધાવે કારણ કે તે પોલીસ અધિકારી સંહિતાના પ્રકરણ XII માં ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલા વધુ પગલાં તે પછી જ લઈ શકે છે."

૩૧ આમ, અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટની જાહેરાત સુધી કાયદાની સ્થિતિ એ હતી કે સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ સંજ્ઞાન લેવા સમાન નહીં હોય. જો આવો આદેશ પસાર કરવામાં આવે તો તે પૂર્વ-સંજ્ઞાનના તબક્કે પસાર કરવામાં આવ્યો હોવાનું કહી શકાય. સોગંદ પર ફરિયાદીની ચકાસણી નોંધવામાં આવે અને સંબંધિત અદાલત ક્યાં તો મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ તપાસનો આદેશ આપે, જે પણ કેસ હોઈ શકે, સીઆરપીસીની કલમ ૨૦૨ હેઠળ અથવા સીઆરપીસીની કલમ ૨૦૪ હેઠળ પ્રક્રિયા જારી કરે, પછી જ સંજ્ઞાન લેવામાં આવ્યું હોવાનું કહી શકાય અને તે તબક્કો સંજ્ઞાન પછીનો તબક્કો છે.

૩૨ અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે જ્યારે કાયદાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ વિશેષ ન્યાયાધીશને ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે છે જેમાં જાહેર સેવક સામે કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે પોલીસ તપાસની માંગ કરવામાં આવે છે અને આવા ગુના માટે કાર્યવાહી માટે મંજૂરીની જરૂર હોય છે, ત્યારે કોર્ટ પોલીસ દ્વારા તપાસનો નિર્દેશ આપી શકતી નથી સિવાય કે ફરિયાદી આવી પોલીસ તપાસની મંજૂરી આપવા માટે સરકાર પાસેથી મંજૂરી પણ રજૂ કરે. હું સુપ્રીમ કોર્ટના સંબંધિત અવલોકનોને નીચે ટાંકું છું:

“૧૦ અમે પહેલા તપાસ કરી શકીએ છીએ કે શું મેજિસ્ટ્રેટ, કલમ ૧૫૬ (૩), સી. આર. પી. સી. હેઠળ તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, યાંત્રિક અથવા આકસ્મિક રીતે કાર્ય કરી શકે છે અને અહેવાલ મેળવ્યા પછી ફરિયાદ સાથે આગળ વધી શકે છે.

૧૧ ઉપરોક્ત જોગવાઈનો વ્યાપ અનેક કેસોમાં આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવ્યો હતો. **મકસૂદ સૈય્યદ કેસ (ઉપરોક્ત)** માં આ અદાલતે કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતા પહેલા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા મનની અરજીની જરૂરિયાતની તપાસ કરી હતી અને જણાવ્યું હતું કે જ્યાં કલમ ૧૫૬ (૩) અથવા કલમ ૨૦૦, સી. આર. પી. સી. ના સંદર્ભમાં દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ પર અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં મેજિસ્ટ્રેટે પોતાનું મન લાગુ કરવું જરૂરી છે, આવા કિસ્સામાં, વિશેષ ન્યાયાધીશ/મેજિસ્ટ્રેટ માન્ય મંજૂરી આદેશ વિના જાહેર સેવક સામે કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ બાબતનો સંદર્ભ આપી શકતા નથી. મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા મનની અરજી આદેશમાં પ્રતિબિંબિત થવી જોઈએ. માત્ર નિવેદન કે તેણે ફરિયાદ, દસ્તાવેજો અને ફરિયાદીને સાંભળ્યું છે, જેમ કે, આદેશમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, તે પૂરતું રહેશે નહીં. ફરિયાદ, દસ્તાવેજો અને ફરિયાદીની સુનાવણી જોયા પછી, મેજિસ્ટ્રેટને કલમ ૧૫૬ (૩), સી. આર. પી. સી. હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવા માટે મેજિસ્ટ્રેટ સાથે શું વજન હતું, તે આદેશમાં પ્રતિબિંબિત થવું જોઈએ, જો કે તેના મંતવ્યોની વિગતવાર અભિવ્યક્તિ ન તો જરૂરી છે અને ન તો જરૂરી છે. અમે વિશેષ ન્યાયાધીશ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને પહેલેથી જ બહાર કાઢ્યો છે, જેણે અમારા મતે, તપાસનો આદેશ આપવા માટે કોઈ કારણ જણાવ્યું નથી.

૧૨ અમે હવે એ બાબતની ચકાસણી કરીશું કે સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપતો આદેશ એ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવા સમાન ગણાશે કે કેમ, કારણ કે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પી.સી. એક્ટ ની કલમ ૧૮(૧) માં પ્રયુક્ત શબ્દ "સંજ્ઞાન" નું અર્થઘટન સંજ્ઞાન-પશ્ચાત તબક્કા તરીકે કરવાનું રહેશે, નહીં કે સંજ્ઞાન-પૂર્વ તબક્કા તરીકે, અને તેથી, પી.સી. એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓનું સંજ્ઞાન લેતાં પહેલાં પૂર્વ-મંજૂરીની જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી.

૧૩ કલમ ૧૮૭, સી. આર. પી. સી. માં દેખાતી "સંજ્ઞાન" અભિવ્યક્તિ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ પારસ નાથ સિંહ (૨૦૦૮) ૬ એસ. સી. સી. ૩૭૨/(એ. આઈ. આર. ૨૦૦૮ એસ. સી. (એસ. પી.) ૧૬૧૫/૨૦૦૮ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ૬૦૯૫. ૩૭૧૨) માં આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષ વિચારણા માટે આવી હતી અને આ અદાલતે નીચેનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો:

"૬.....અને કોઈ પણ ગુનાની નોંધ લેવાનો મેજિસ્ટ્રેટનો અધિકારક્ષેત્ર સંહિતાની કલમ ૧૮૦ દ્વારા આપવામાં આવે છે, ક્યાં તો ફરિયાદની પ્રાપ્તિ પર, અથવા પોલીસ અહેવાલ પર અથવા પોલીસ અધિકારી સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી પર, અથવા તેની જાણ પર કે આવો ગુનો કરવામાં આવ્યો છે. જ્યાં સુધી સરકારી કર્મચારીઓની વાત છે, ત્યાં સુધી કોઈ પણ અદાલત દ્વારા કોઈ પણ ગુનાની નોંધ લેવાને સંહિતાની કલમ ૧૮૭ દ્વારા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે છે, સિવાય કે યોગ્ય અધિકારી પાસેથી મંજૂરી મેળવવામાં આવે, જો કથિત રીતે આચરવામાં આવેલો ગુનો સત્તાવાર ફરજ બજાવતો હોય. આ કલમ માત્ર તે વ્યક્તિઓને જ સ્પષ્ટ કરતી નથી કે જેમને રક્ષણ પૂરું પાડવામાં આવે છે, પરંતુ તે શરતો અને સંજોગો કે જેમાં તે

ઉપલબ્ધ રહેશે અને જો શરતો સંતોષાય તો કાયદાની અસર પણ સ્પષ્ટ કરે છે. જાહેર સેવકને અપાતા રક્ષણનું ફરજિયાત સ્વરૂપ આ અભિવ્યક્તિ દ્વારા બહાર લાવવામાં આવ્યું છે, 'અગાઉની મંજૂરી સિવાય કોઈ' પણ અદાલત આવા ગુનાની નોંધ લેશે નહીં'. 'ના' અને 'રહેશે' શબ્દોનો ઉપયોગ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે કોઈ પણ ગુનાની નોંધ લેવાની અદાલતની સત્તાના ઉપયોગ પરનો પ્રતિબંધ સંપૂર્ણ અને સંપૂર્ણ છે. ખૂબ જ જ્ઞાન પ્રતિબંધિત છે. એટલે કે, ફરિયાદની નોંધ લઈ શકાતી નથી. બ્લેક લૉ ડિક્શનરી અનુસાર 'કોન્ઝિઝન્સ' શબ્દનો અર્થ 'અધિકારક્ષેત્ર' અથવા 'અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ' અથવા 'કારણોનો પ્રયાસ કરવાની અને નક્કી કરવાની શક્તિ' થાય છે. સામાન્ય બોલચાલમાં, તેનો અર્થ થાય છે ધ્યાન આપવું. તેથી, અદાલતને ફરિયાદની સુનાવણી કરવા અથવા તેની નોંધ લેવા અથવા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાથી બાકાત રાખવામાં આવે છે, જો તે જાહેર સેવકના સંદર્ભમાં હોય, જેના પર તેની સત્તાવાર ફરજ બજાવતી વખતે કથિત રીતે આચરવામાં આવેલા ગુનાનો આરોપ છે.

૧૪ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યમાં અને બીજું વિરુદ્ધ મોહમ્મદ. ખાલિદ અને અન્યો (૧૯૯૫) ૧ એસસીસી ૬૮૪: (એ આઈ આર ૧૯૯૫ એસ સી ૭૮૫/૧૯૯૫ એ આઈ આર એસ સી ૬૦૯૫ ૫૫૯), આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"૧૩ અહીં ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે ગુનાની નોંધ લેવી એ પ્રક્રિયા જારી કરવા સમાન નથી. સંજ્ઞાન પ્રારંભિક તબક્કે લેવામાં આવે છે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદમાં ઉલ્લેખિત તથ્યો અથવા પોલીસ અહેવાલમાં અથવા અન્ય કોઈ

વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી કે ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તેના પર તેના ન્યાયિક મગજને લાગુ કરે છે. પ્રક્રિયા જારી કરવી એ પછીના તબક્કે છે જ્યારે તેની સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી અદાલત ગુનેગારો સામે આગળ વધવાનો નિર્ણય કરે છે જેમની સામે પ્રથમ દષ્ટિએ કેસ બનાવવામાં આવે છે.

આ અદાલત દ્વારા સુપ્રમહત્વ

સ્વામી કેસ વિરુદ્ધ મનમોહન સિંહ [(૨૦૧૨) ૩ એસ. સી. સી. ૬૪] માં પણ આ અભિવ્યક્તિનો અર્થ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો.

૧૫ અહીં ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓ સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે "સંજ્ઞાન" શબ્દનો વ્યાપક અર્થ છે અને તે માત્ર ગુનાની નોંધ લેવાના તબક્કા સુધી મર્યાદિત નથી. જ્યારે વિશેષ ન્યાયાધીશ કલમ ૧૫૬ (૩), સી. આર. પી. સી. હેઠળ તપાસ માટે ફરિયાદનો સંદર્ભ આપે છે, ત્યારે દેખીતી રીતે, તેણે ગુનાની નોંધ લીધી નથી અને તેથી, તે પૂર્વ સંજ્ઞાનનો તબક્કો છે અને તેને સંજ્ઞાન પછીના તબક્કા સાથે સરખાવી શકાતો નથી. જ્યારે વિશેષ ન્યાયાધીશ કલમ ૨૦૦, સી. આર. પી. સી. હેઠળ રજૂ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ પર ગુનાની નોંધ લે છે અને આગળનું પગલું કલમ ૨૦૨, સી. આર. પી. સી. હેઠળ ફોલોઅપ લેવાનું છે, પરિણામે, કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે કેસનો સંદર્ભ આપતા વિશેષ ન્યાયાધીશ પૂર્વ-સંજ્ઞાનના તબક્કે છે.

૧૬ વિશેષ ન્યાયાધીશને પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૫ (૪) હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ માનવામાં આવે છે અને તેથી, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી તમામ મેજિસ્ટ્રેટ સત્તાઓથી સજ્જ છે. જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ખાનગી ફરિયાદ

દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેની પાસે બે વિકલ્પો હોય છે.તે કલમ ૧૯૦, સી. આર. પી. સી. હેઠળ ગુનાની નોંધ લઈ શકે છે અથવા તપાસ અથવા સુનાવણીમાં આગળ વધી શકે છે.મેજિસ્ટ્રેટ, જે કલમ ૧૯૦ હેઠળ સંજ્ઞાન લીધા વિના સંજ્ઞાન લેવા માટે અન્યથા સક્ષમ છે, તે કલમ ૧૫૬ (૩), સીઆરપીસી હેઠળ તપાસનો નિર્દેશ આપી શકે છે. મેજિસ્ટ્રેટ, જેમને કલમ ૧૯૦ હેઠળ સંજ્ઞાન લેવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, તેમને જ કલમ ૧૫૬ (૩), સીઆરપીસી હેઠળ ખાનગી ફરિયાદને પોલીસ તપાસ માટે મોકલવાની સત્તા છે.

૧૭ હવે આપણે તપાસ કરી શકીએ છીએ કે, ઉપરોક્ત કાનૂની પરિસ્થિતિમાં, કલમ ૧૫૬ (૩), સી. આર. પી. સી. હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવા માટે મંજૂરીની જરૂરિયાત એ પૂર્વશરત છે કે કેમ, પૂર્વજ્ઞાનના તબક્કે પણ.

૧૮ પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૨ (સી) "જાહેર સેવક" અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યા સાથે સંબંધિત છે અને કલમ (viii) અને (xii) હેઠળ નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:

"૨ (સી) (viii) કોઈ પણ વ્યક્તિ કે જે કોઈ હોદ્દો ધરાવે છે જેના આધારે તે કોઈ જાહેર ફરજ નિભાવવા માટે અધિકૃત અથવા જરૂરી છે.

* * *

(xii) કોઈપણ વ્યક્તિ કે જે શૈક્ષણિક, વૈજ્ઞાનિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અથવા અન્ય સંસ્થાના પદાધિકારી અથવા કર્મચારી છે, ગમે તે રીતે સ્થાપિત હોય, કેન્દ્ર સરકાર અથવા કોઈપણ રાજ્ય સરકાર અથવા સ્થાનિક અથવા અન્ય જાહેર સત્તા પાસેથી કોઈ નાણાકીય સહાય મેળવે છે અથવા પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૯ મંજૂરી માટેની સંબંધિત જોગવાઈ પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૧૯ (૧) માં આપવામાં આવી છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૧૯.કાર્યવાહી માટે અગાઉની મંજૂરી જરૂરી છે.(૧) અગાઉની મંજૂરી સિવાય કોઈ પણ અદાલત કલમ ૭,૧૦,૧૧,૧૩ અને ૧૫ હેઠળ જાહેર સેવક દ્વારા કથિત રીતે આચરવામાં આવેલા ગુનાની નોંધ લેશે નહીં.

(એ) એવી વ્યક્તિના કિસ્સામાં કે જે સંઘની બાબતોના સંબંધમાં કાર્યરત છે અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અથવા તેની મંજૂરી સિવાય તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાતી નથી;

(બી) એવી વ્યક્તિના કિસ્સામાં કે જે રાજ્યની બાબતોના સંબંધમાં કાર્યરત છે અને તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા અથવા તેની મંજૂરી સિવાય તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાતી નથી;

(સી) અન્ય કોઈ વ્યક્તિના કિસ્સામાં, તેને તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે સક્ષમ અધિકારી.

૨૦ પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૧૯ (૩) પણ કેટલીક સુસંગતતા ધરાવે છે; તેનો કાર્યકારી ભાગ અહીં નીચે કાઢવામાં આવ્યો છે:

"કલમ ૧૯ (૩) ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ (૧૯૭૪ નો ૨) માં સમાવિષ્ટ હોવા છતાં

(એ) વિશેષ ન્યાયાધીશ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ કોઈ પણ તારણ, સજા અથવા આદેશને પેટા કલમ (૧) હેઠળ જરૂરી મંજૂરીની ગેરહાજરી અથવા મંજૂરીમાં કોઈ ભૂલ, ચૂક અથવા અનિયમિતતાના આધારે અપીલ, પુષ્ટિ અથવા પુનરાવર્તનમાં અદાલત દ્વારા ઉલટાવી શકાશે નહીં અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે તે અદાલતના અભિપ્રાયમાં, ન્યાયની નિષ્ફળતા હકીકતમાં તેના દ્વારા કરવામાં આવી હોય;

(બી).....

(સી)....."

૨૧ અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે એવી દલીલ કરી હતી કે મંજૂરીની જરૂરિયાત માત્ર પ્રક્રિયાગત પ્રકૃતિની છે અને તેથી, ડિરેક્ટરી અથવા અન્યથા કલમ ૧૯ (૩) ને અયોગ્ય ગણવામાં આવશે.અમને આ દલીલ સ્વીકારવી મુશ્કેલ લાગે છે.કલમ ૧૯ની પેટા કલમ (૩) નો ઉદ્દેશ હાંસલ કરવાનો છે, જે એવા સંજોગોમાં લાગુ પડે છે જ્યાં વિશેષ ન્યાયાધીશે પહેલેથી જ તારણ, સજા અથવા આદેશ આપ્યો હોય.આવી સ્થિતિમાં, મંજૂરીની ગેરહાજરીના આધારે અપીલ, પુષ્ટિ અથવા પુનરાવર્તનમાં અદાલત દ્વારા તેને ઉલટાવી શકાશે નહીં અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં.તેનો અર્થ એ નથી કે મંજૂરી મેળવવાની જરૂરિયાત ફરજિયાત જરૂરિયાત નથી.એકવાર એ નોંધાઈ જાય કે અહીં ઉપર ઉલ્લેખિત વિવિધ ચુકાદાઓમાં પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ અગાઉ કોઈ મંજૂરી નહોતી, મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૧૫૬ (૩), સી. આર. પી. સી. હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે જાહેર સેવક સામે તપાસનો આદેશ આપી શકતા નથી. ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિ, પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ,

પારસ નાથ સિંહ અને સુબ્રમણ્યમ સ્વામી કેસો (ઉપરોક્ત) માં સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવવામાં આવી છે.

૨૨ વધુમાં, આર્મી હેડક્વાર્ટર વિરુદ્ધ સી. બી. આઈ. માં આ અદાલત (એ. આઈ. આર. ૨૦૧૨ એસ. સી. ૧૮૯૦ માં અહેવાલ આપ્યો હતો:(૨૦૧૨) ૬ એસ. સી. સી. ૨૨૮) એ નીચે મુજબ અભિપ્રાય આપ્યો હતો:(પેરા ૮૨૮૩)

"૮૨ આમ, ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, મંજૂરીના મુદ્દા પરના કાયદાનો સારાંશ એ રીતે આપી શકાય કે જે જાહેર સેવકે પોતાની ફરજ નિભાવતી વખતે સદ્ભાવનાથી કામ કર્યું હોય તેના રક્ષણ માટે મંજૂરીનો પ્રશ્ન સર્વોચ્ચ મહત્વનો છે. જેથી કોઈ અનૈતિક વ્યક્તિની ફરિયાદ પર જાહેર સેવકને બિનજરૂરી રીતે હેરાન ન કરવામાં આવે, તે માટે કાર્યકારી સત્તામંડળે તેનું રક્ષણ કરવું ફરજિયાત છે.

૮૩ જો કાયદાને મંજૂરીની જરૂર હોય અને અદાલત મંજૂરી વિના જાહેર સેવક સામે કાર્યવાહી કરે, તો જાહેર સેવકને અધિકારક્ષેત્રનો મુદ્દો ઉઠાવવાનો અધિકાર છે કારણ કે સમગ્ર કાર્યવાહી શરૂ થી જ રદબાતલ થઈ શકે છે.

૩૩ આમ, અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય પરથી જે ગુણોત્તર સ્પષ્ટ થાય છે તે એ છે કે ફરિયાદ દાખલ થતાંની સાથે જ જો સંબંધિત અદાલત આવી ફરિયાદની સામગ્રીને તપાસીને આગળની કાર્યવાહી કરે અને આ બાબતને સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે અથવા સંહિતાની કલમ

૨૦૦ હેઠળ વિચાર્યા મુજબ અન્ય કોઈ પગલાં લેવા માટે પોલીસને મોકલે, તો એવું માનવામાં આવે છે કે કોર્ટે ફરિયાદની સામગ્રીની નોંધ લીધી છે અને તે નિષ્કર્ષ પર આવી છે કે આ કેસ તપાસ માટે અથવા અદાલત દ્વારા તપાસ માટે પોલીસને મોકલવાનો છે પોતે જ.સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે ખાનગી ફરિયાદ દાખલ કરવાના હેતુ માટે પણ, અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ (૧) હેઠળ કાર્યવાહી કરવા માટે મંજૂરીનો આદેશ એ સંપૂર્ણ કાનૂની જરૂરિયાત છે.

૩૪ અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ણય પછી રામદેવ ફૂડ પ્રોડક્ટ્સ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા અનુસરવામાં આવ્યો હતો.સુપ્રીમ કોર્ટે, પેરા ૨૦ માં અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, પેરા ૨૨માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

“૨૨ આમ, અમે મજિસ્ટ્રેટ દ્વારા મનનું યોગ્ય પ્રયોગ કર્યા પછી જ કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળનો નિર્દેશ આપવાનો રહેશે તેવું ઠરાવીને પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ આપીએ છીએ. જ્યારે મજિસ્ટ્રેટ સંજ્ઞાન લેતા નથી અને પ્રોસેસ (કાનૂની પ્રક્રિયા) ઇશ્યૂ કરવાનું મુલતવી રાખવું જરૂરી જણાતું નથી તેમજ તુરંત આગળ વધવા માટેનો કેસ બનતો જણાય છે, ત્યારે સદરહુ જોગવાઈ હેઠળ નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં, જ્યાં ઉપલબ્ધ માહિતીની વિશ્વસનીયતાના આધારે અથવા ન્યાયના હિતને ધ્યાનમાં રાખીને સીધી જ તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપવો યોગ્ય ગણાય છે, ત્યાં આવો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. એવા કેસો કે જેમાં મજિસ્ટ્રેટ સંજ્ઞાન લે છે અને પ્રોસેસ ઇશ્યૂ કરવાનું મુલતવી રાખે છે, તે એવા કેસો છે કે જેમાં મજિસ્ટ્રેટે હજી સુધી "આગળ વધવા

માટેના પર્યાપ્ત આધારની હયાતી" નક્કી કરવાની બાકી છે. લલિતા કુમારી, (એ આઈ આર ૨૦૧૪ એસ સી ૧૮૭) (ઉપરોક્ત) માં પેરા ૧૨૦.૬ હેઠળ આવતા કેસોની શ્રેણી કલમ ૨૦૨ હેઠળ આવી શકે છે. સંહિતાની યોજનામાંથી ઉપલબ્ધ આ વ્યાપક માર્ગદર્શિકાઓને આધીન રહીને, મજિસ્ટ્રેટ દ્વારા વિવેકબુદ્ધિનો પ્રયોગ કેસ-ટુ-કેસ ન્યાયના હિત દ્વારા માર્ગદર્શિત થાય છે."

૩૫ એવું લાગે છે કે રામદેવ ફૂડ પ્રોડક્ટ્સ (ઉપરોક્ત) માં, સુપ્રીમ કોર્ટ કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નિર્દેશ યાંત્રિક રીતે જારી ન કરવો જોઈએ તે દરખાસ્ત માટે અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને તેના પર આધાર રાખ્યો હતો. રામદેવ ફૂડ પ્રોડક્ટ્સ (ઉપરોક્ત) માં, કોર્ટ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપવાના તબક્કે મંજૂરીના મુદ્દા સાથે સંબંધિત નહોતી.

૩૬ એલ. નારાયણ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ખૂબ જ તાજેતરના ચુકાદામાં, સુપ્રીમ કોર્ટ અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને તેના પર આધાર રાખ્યો હતો. બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે કાયદાના બે પ્રશ્નો તૈયાર કર્યા હતા. કાયદાના પ્રશ્નોમાંથી એક નીચે મુજબ હતો:

"(i) શું સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ વધુ તપાસનો આદેશ જાહેર સેવકના સંબંધમાં માન્ય મંજૂરીની ગેરહાજરીમાં અને અનિલ કુમાર અને અન્ય વિરુદ્ધ એમ. કે. અયપ્પા અને અન્ય [(૨૦૧૩) ૧૦ એસ. સી. સી. ૭૦૫ અને મનહરિભાય

મુલજિભાઈ કાકડિયા વિરુદ્ધ શૈલેશભાઈ મોહનભાઈ પટેલ [(૨૦૧૨) ૧૦ એસ. સી. સી. ૫૧૭] માં આ અદાલતના ચુકાદાઓથી વિપરીત પસાર કરી શકાય?

ત્યારબાદ કોર્ટે આ પ્રશ્નનો જવાબ નીચે મુજબ આપ્યો હતો:

“૧૧ મંજૂરી મેળવવાની જરૂરિયાત પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૧૮ (૧) માં સમાવિષ્ટ હોવાથી, તેનું પુનઃઉત્પાદન કરવું યોગ્ય રહેશે. અમારા હેતુઓ માટે, પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૧૮ની પેટા કલમ (૧) નું પુનઃઉત્પાદન પૂરતું રહેશે જેને આપણે અહીં નીચે પુનઃઉત્પાદન કરીએ છીએ:

“૧૮. કાર્યવાહી માટે અગાઉની મંજૂરી જરૂરી છે.—(૧) કોઈ પણ અદાલત કલમ ૭, ૧૦, ૧૧, ૧૩ અને ૧૫ હેઠળ જાહેર સેવક દ્વારા કથિત રીતે કરવામાં આવેલા ગુનાની નોંધ લેશે નહીં, સિવાય કે અગાઉની મંજૂરી સાથે [લોકપાલ અને લોકાયુક્તા અધિનિયમ, ૨૦૧૩માં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય] –

(એ) એવી વ્યક્તિના કિસ્સામાં કે જે સંઘની બાબતોના સંબંધમાં કાર્યરત છે અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અથવા તેની મંજૂરી સિવાય તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાતી નથી;

(બી) એવી વ્યક્તિના કિસ્સામાં કે જે રાજ્યની બાબતોના સંબંધમાં કાર્યરત છે અને તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા અથવા તેની મંજૂરી સિવાય તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાતી નથી;

(સી) અન્ય કોઈ વ્યક્તિના કિસ્સામાં, તેને તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે સક્ષમ અધિકારી.”

૧૨ ઉપરોક્ત કલમની સાદી ભાષા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે તેમ, આ જોગવાઈમાં ઉલ્લેખિત અમુક કલમો હેઠળ ગુનાની "સંજ્ઞાન" લેવાથી કોર્ટને બાકાત રાખવામાં આવે છે, જો સરકારી વકીલની વિરુદ્ધમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવે, સિવાય કે સરકાર (કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય, જે પણ કેસ હોય) ની અગાઉની મંજૂરી મેળવવામાં આવી હોય. અમારા હેતુઓ માટે જે સુસંગત છે તે એ છે કે આ કલમ ગુનાની નોંધ લેવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. પ્રશ્ન એ છે કે શું તે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસના નિર્દેશ આપતા તેના વ્યાપક આદેશને આવરી લેશે? ઉચ્ચ અદાલતે વિવાદિત ચુકાદામાં એવો મત વ્યક્ત કર્યો છે કે પ્રતિબંધ સંજ્ઞાન લેવાનો છે જે તપાસ અધિકારી દ્વારા તપાસના તબક્કે લાગુ થશે નહીં. એવું જોવામાં આવે છે કે તપાસ પછી જ મંજૂરીની જરૂર પડે છે અને તે પણ જ્યારે તપાસ પછી, તે જાણવા મળે છે કે તપાસ અહેવાલમાં નોંધપાત્ર સત્ય છે કે જે ગુનાની નોંધ લેવા સમાન છે.

૧૩ ઉચ્ચ અદાલતે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૮૦ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં નિયત કરવામાં આવ્યું છે કે ગુનાની નોંધ ત્રણ આકસ્મિકતાઓ હેઠળ લેવી જોઈએ, એટલે કે (એ) આવા ગુનાની રચના કરતી હકીકતોની ફરિયાદ પ્રાપ્ત થયા પછી, અથવા (બી) પોલીસ અહેવાલના આધારે જે એવા તથ્યો જણાવે છે જે ગુનો બનાવે છે અથવા પોલીસ અધિકારી સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી પર, અથવા (સી) જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટને લાગે કે આવો ગુનો કરવામાં આવ્યો છે ત્યારે તે જાતે જ કાર્યવાહી કરે છે. આ સ્થિતિ સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૮૦ ના વાંચન પરથી સ્પષ્ટ રીતે સ્પષ્ટ થાય છે અને અમે નીચે તે જ નિષ્કર્ષ કાઢીએ છીએ:

“૧૯૦. મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ગુનાઓની સંજ્ઞાન.(૧) આ પ્રકરણની જોગવાઈઓને આધિન, પ્રથમ વર્ગના કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ અને પેટા કલમ (૨) હેઠળ આ માટે વિશેષ રીતે સશક્ત દ્વિતીય વર્ગના કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ કોઈપણ ગુનાની નોંધ લઈ શકે છે.

(એ) આવા ગુનાની રચના કરતી હકીકતોની ફરિયાદ પ્રાપ્ત થયા પછી;

(બી) આવી હકીકતોના પોલીસ અહેવાલ પર;

(સી) પોલીસ અધિકારી સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી પર, અથવા તેની પોતાની જાણ પર, કે આવો ગુનો કરવામાં આવ્યો છે.

(૨) મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ બીજા વર્ગના કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટને તપાસ કરવા અથવા પ્રયાસ કરવા માટે તેની ક્ષમતામાં હોય તેવા ગુનાઓની પેટા કલમ

(૧) હેઠળ સંજ્ઞાન લેવાની સત્તા આપી શકે છે.”

૧૪ જ્યારે ફરિયાદ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે કોર્ટ ફરિયાદીના પ્રારંભિક પુરાવા નોંધે છે, જેના આધારે તે પોતાને સંતોષ આપે છે કે શું પૂરતા પુરાવા રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યા છે કે કેમ જે પ્રથમ દષ્ટિએ આવા ગુનાની રચના કરી શકે છે.તેવી જ રીતે, પોલીસ અહેવાલ તપાસ પૂર્ણ થવા પર સીઆરપીસીની કલમ ૧૭૩ (૨) હેઠળ દાખલ કરવામાં આવે છે અને તેના અવલોકન પર, મેજિસ્ટ્રેટ પોતાને એવા તથ્યો વિશે સંતુષ્ટ કરે છે જે આવા ગુનાની રચના કરે છે.ત્રીજી આકસ્મિકતામાં પણ આવી જ સ્થિતિ છે.આ આધાર પર, ઉચ્ચ અદાલતે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ફરિયાદની તપાસ માટે નિર્દેશ આપવાના તબક્કે સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ

અપાયા પછી જે તબક્કો આવે છે તેની નોંધ લેતી વખતે જ પૂર્વ મંજૂરીની જરૂર હોય છે, તેથી આવી મંજૂરીની જરૂર નથી.

૧૫ ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા લેવામાં આવેલો ઉપરોક્ત મત મનહરિભાઈ મુલજિભાઈ કાકડિયા અને અનિલ કુમાર કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદાઓથી વિપરીત છે. મનહરિભાઈ મુલજિભાઈ કાકડિયામાં હકીકતો એ હતી કે સામાવાળાએ સીજેએમ સમક્ષ ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરી હતી જેમાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તાએ જણાવેલા કૃત્યો કરીને આઈપીસીની કલમ ૪૨૦, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧ અને ૧૨૦બી હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ કર્યા હતા. સીજેએમએ કલમ ૨૦૨ સીઆરપીસી હેઠળ તેમની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને તેમના ૧૮/૦૬/૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર દ્વારા તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. તપાસ અધિકારીએ આ મામલાની તપાસ કરી હતી અને એક સુસંગત સારાંશ અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો જેમાં અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે કોઈ ગુનો બન્યો નથી. ૧૬/૦૪/૨૦૦૫ પર સિ જે એમ એ તે અહેવાલ સ્વીકાર્યો અને ફરિયાદને ફગાવી દીધી. સામાવાળા ફરિયાદીએ ત્યાં હાઈકોર્ટ સમક્ષ કલમ ૪૦૧ સીઆરપીસી સાથે વાંચીને કલમ ૩૮૭ હેઠળ ફોજદારી પુનરાવર્તન અરજી દાખલ કરી હતી. ત્યારબાદ અપીલકર્તાઓએ પુનરાવર્તનની કાર્યવાહીમાં સામાવાળા તરીકે તેમની રજૂઆતની માંગ કરતી અરજી કરી હતી જેથી આ મામલે તેમની સુનાવણી થઈ શકે. ૦૫.૦૮.૨૦૦૫ પર, ઉચ્ચ અદાલતે તે અરજીને ફગાવી દીધી. તે આદેશ સામે અપીલની સુનાવણી વિશેષ રજા દ્વારા કરવામાં આવી હતી. આ અદાલતે અપીલકર્તાઓને પુનરાવર્તનની કાર્યવાહીમાં સામેલ કરવાની મંજૂરી આપતા ઉચ્ચ ન્યાયાલયના આદેશને રદ કર્યો હતો. કોર્ટે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૨૦૨ની જોગવાઈઓની નોંધ લીધી હતી, જે આરોપી વ્યક્તિને મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા તપાસ દરમિયાન દખલ કરવાની મંજૂરી આપતી નથી. જો કે, એવું

માનવામાં આવ્યું હતું કે તપાસનો નિર્દેશ આપતી વખતે પણ મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદ પર તેમના ન્યાયિક મગજને લાગુ કરે છે અને તેથી, તે બાબતની નોંધ લેવા સમાન હશે.આ સંદર્ભમાં, કોર્ટે "સંજ્ઞાન" શબ્દને નીચેની રીતે સમજાવ્યો:

“૩૪. સંહિતાના વિવિધ વિભાગોમાં આવેલો "જ્ઞાન" શબ્દ વ્યાપક મહત્વનો શબ્દ છે.તે પોતાની અંદર અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાની અને ફરિયાદ અથવા પોલીસ અહેવાલમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો અથવા ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તેવી પ્રાપ્ત થયેલી કોઈપણ માહિતીની અધિકૃત નોંધ લેવાની તમામ સત્તાઓ અને સત્તાને સમાવી લે છે.કલમ ૨૦૦,૨૦૨ અને ૨૦૩ ના સંદર્ભમાં, "સંજ્ઞાન લેવું" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ ફરિયાદ અથવા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ અથવા ન્યાયિક મનની અરજી પર ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તેવી માહિતીની નોંધ લેવાના અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે.તેનો અર્થ એ નથી કે પ્રક્રિયા જારી કરવી.”

૧૬ ઉપર ઉલ્લેખિત અનિલ કુમાર વિરુદ્ધ એમ. કે. અયપ્પાના કેસમાં બીજો ચુકાદો સીધા મુદ્દા પર છે.તે કિસ્સામાં, સમાન પ્રશ્ન વિચારણા માટે પડ્યો હતો કે શું પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ મંજૂરી એ જાહેર સેપક સામે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવા માટે પૂર્વશરત છે કે કેમ?પ્રશ્નનો હકારાત્મક જવાબ આપતા, કોર્ટે નીચેની રીતે કાનૂની સ્થિતિની ચર્ચા કરી:

“૧૩. કલમ ૧૮૭ સી. આર. પી. સી. માં દેખાતી અભિવ્યક્તિ "સંજ્ઞાન" યુ. પી. રાજ્ય વિરુદ્ધ પારસ નાથ સિંહ [(૨૦૦૯) ૬ એસ. સી. સી. ૩૭૨ માં

આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષ વિચારણા માટે આવી હતી:(૨૦૦૯) ૨ એસ. સી. સી. (એલ. એન્ડ. એસ.) ૨૦૦] અને આ અદાલતે નીચેનો મત વ્યક્ત કર્યો હતો:(એસ. સી. સી. પીપી ૩૭૫, પેરા ૬)

“૬ ... ‘૧૦. અને કોઈપણ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવાની મજિસ્ટ્રેટની ક્ષેત્રાધિકારિતા સંહિતાની કલમ ૧૮૦ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ છે, ક્યાં તો ફરિયાદ મળવા પર, અથવા પોલીસ રિપોર્ટ પર અથવા પોલીસ અધિકારી સિવાયની અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી મળેલી માહિતી પર, અથવા આવો ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે તેવી તેમની પોતાની જાણકારી પર. જ્યાં સુધી જાહેર સેવકોનો સંબંધ છે, જો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપિત ગુનો સત્તાવાર ફરજ બજાવવા દરમિયાન થયો હોય, તો જ્યાં સુધી યોગ્ય સત્તાધિકારી પાસેથી મંજૂરી મેળવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કોઈપણ અદાલત દ્વારા કોઈપણ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવા પર સંહિતાની કલમ ૧૮૭ દ્વારા પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. આ કલમ માત્ર એવા વ્યક્તિઓને જ ચોક્કસપણે નિર્દેશિત કરતી નથી કે જેમને રક્ષણ પૂરું પાડવામાં આવે છે પરંતુ તે એવી શરતો અને પરિસ્થિતિઓનો પણ ઉલ્લેખ કરે છે કે જેમાં તે ઉપલબ્ધ રહેશે અને જો શરતોનું પાલન થાય તો કાયદામાં તેની શી અસર થશે. જાહેર સેવકને પૂરું પાડવામાં આવેલ રક્ષણનું ફરજિયાત સ્વરૂપ ‘પૂર્વ મંજૂરી વિના કોઈ પણ અદાલત આવા ગુનાનું સંજ્ઞાન લેશે નહીં’ એવા શબ્દપ્રયોગ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે. ‘કોઈ નહીં’ અને ‘લેશે નહીં’ શબ્દોનો ઉપયોગ એ બાબત સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરે છે કે કોઈપણ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવાની અદાલતની સત્તાના

પ્રયોગ પરનો પ્રતિબંધ અબસોલ્યુટ (અબાધિત) અને પૂર્ણ છે. ખુદ સંજ્ઞાન જ પ્રતિબંધિત છે. અર્થાત્, ફરિયાદ ધ્યાને લઈ શકાય નહીં. બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી મુજબ 'સંજ્ઞાન' (cognizance) શબ્દનો અર્થ 'ક્ષેત્રાધિકાર' અથવા 'ક્ષેત્રાધિકારનો પ્રયોગ' અથવા 'કેસોની ટ્રાયલ કરવાની અને ચુકાદો આપવાની સત્તા' થાય છે. સામાન્ય વ્યાવહારિક ભાષામાં, તેનો અર્થ ધ્યાને લેવું એવો થાય છે. તેથી, જો કોઈ જાહેર સેવક પર તેની સત્તાવાર ફરજ બજાવવા દરમિયાન આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપિત ગુનો હોય, તો અદાલત ફરિયાદને હાથ ધરવા, તેને ધ્યાને લેવા અથવા ક્ષેત્રાધિકારનો પ્રયોગ કરવા માટે નિવારિત થાય છે.' [સંપાદકીય: સ્ટેટ ઓફ એચ.પી. વિરુદ્ધ એમ.પી. ગુપ્તા, (૨૦૦૪) ૨ એસ સી સી ૩૪૯, ૩૫૮, પેરા ૧૦: ૨૦૦૪ એસ સી સી (કિ) ૫૩૯ માં અપલોકન કર્યા મુજબ.] "

૧૪ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિરુદ્ધ મોહમ્મદ ખાલિદ [(૧૯૯૫) ૧ એસ સી સી ૬૮૪: ૧૯૯૫ એસ સી સી (કિ) ૨૬૬] ના કેસમાં, આ નામદાર અદાલતે નીચે મુજબ અપલોકન કર્યું છે:

"૧૩. અહીં ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે ગુનાની નોંધ લેવી એ પ્રક્રિયા જારી કરવા સમાન નથી.સંજ્ઞાન પ્રારંભિક તબક્કે લેવામાં આવે છે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદમાં ઉલ્લેખિત તથ્યો અથવા પોલીસ અહેવાલમાં અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી કે ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તેના પર તેના ન્યાયિક મગજને લાગુ કરે છે.પ્રક્રિયા જારી કરવી એ પછીના તબક્કે હોય છે જ્યારે તેની સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી અદાલત

ગુનેગારો સામે આગળ વધવાનો નિર્ણય કરે છે જેમની સામે પ્રથમ દષ્ટિએ કેસ કરવામાં આવે છે.” [એડ.:કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ પાદરી પી. રાજુ, (૨૦૦૬) ૬ એસ. સી. સી. ૭૨૮,૭૩૪, પેરા ૧૩/(૨૦૦૬) ૩ એસ. સી. સી. (સી. આર. આઈ.) ૧૭ ૯ માં ગણવામાં આવે છે.]

આ અદાલત દ્વારા સુપ્રમણ્યમ સ્વામી કેસમાં [(૨૦૧૨) ૩ એસ. સી. સી. ૬૪/(૨૦૧૨) ૧ એસ. સી. સી. (સી. આર. આઈ.) ૧૦૪૧ માં પણ આ અભિવ્યક્તિનો અર્થ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો:(૨૦૧૨) ૨ એસસીસી (એલ એન્ડ એસ) ૬૬૬].

૧૫ અહીં ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓ સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે “સંજ્ઞાન” શબ્દનો વ્યાપક અર્થ છે અને તે માત્ર ગુનાની નોંધ લેવાના તબક્કા સુધી મર્યાદિત નથી. જ્યારે વિશેષ ન્યાયાધીશ કલમ ૧૫૬ (૩) સીઆરપીસી હેઠળ તપાસ માટે ફરિયાદનો સંદર્ભ આપે છે, ત્યારે દેખીતી રીતે, તેણે ગુનાની નોંધ લીધી નથી અને તેથી, તે પૂર્વ-સંજ્ઞાનનો તબક્કો છે અને તેને સંજ્ઞાન પછીના તબક્કા સાથે સરખાવી શકાતો નથી. જ્યારે વિશેષ ન્યાયાધીશ કલમ ૨૦૦ સીઆરપીસી હેઠળ રજૂ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ પર ગુનાની નોંધ લે છે અને આગળનું પગલું કલમ ૨૦૨ સીઆરપીસી હેઠળ ફોલોઅપ લેવાનું છે. પરિણામે, કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે કેસ મોકલતા વિશેષ ન્યાયાધીશ પૂર્વ-સંજ્ઞાનના તબક્કે છે.

XXX XXX XXX

૨૧ અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે એવી દલીલ કરી હતી કે મંજૂરીની જરૂરિયાત માત્ર પ્રક્રિયાગત પ્રકૃતિની છે અને તેથી, ડિરેક્ટરી અથવા અન્યથા કલમ ૧૯ (૩) ને અયોગ્ય ગણવામાં આવશે.અમને આ દલીલ સ્વીકારવી મુશ્કેલ લાગે છે.કલમ ૧૯ની પેટા કલમ (૩) નો ઉદ્દેશ હાંસલ કરવાનો છે, જે એવા સંજોગોમાં લાગુ પડે છે જ્યાં વિશેષ ન્યાયાધીશે પહેલેથી જ તારણ, સજા અથવા આદેશ આપ્યો હોય.આવી સ્થિતિમાં, મંજૂરીની ગેરહાજરીના આધારે અપીલ, પુષ્ટિ અથવા પુનરાવર્તનમાં અદાલત દ્વારા તેને ઉલટાવી શકાશે નહીં અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં.તેનો અર્થ એ નથી કે મંજૂરી મેળવવાની જરૂરિયાત ફરજિયાત જરૂરિયાત નથી.અહીં ઉપર ઉલ્લેખિત વિવિધ ચુકાદાઓમાં પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ અગાઉ કોઈ મંજૂરી ન હોવાનું એકવાર ધ્યાનમાં આવ્યા પછી, મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૧૫૬ (૩) સી. આર. પી. સી. હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે જાહેર સેવક સામે તપાસનો આદેશ આપી શકતા નથી. ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિ, પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ, પારસ નાથ સિંહ [(૨૦૦૯) ૬ એસ સી સી ૩૭૨/(૨૦૦૯) ૨ એસ સી સી (એલ & એસ) ૨૦૦] અને સુબ્રમણ્યમ સ્વામી [(૨૦૧૨) ૩ એસ સી સી ૬૪/(૨૦૧૨) ૧ એસ સી સી (કિ ૧૦૪૧/(૨૦૧૨) ૨ એસ સી સી સી (એલ & એસ) ૬૬૬] કેસોમાં સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવવામાં આવી છે.”

ઉપરોક્ત ચુકાદાના ગુણોત્તરને ધ્યાનમાં રાખીને, ઉપરના પેરા ૭ માં ઘડવામાં આવેલા કાયદાના પ્રશ્નનો જવાબ નકારમાં આપવામાં અમને કોઈ ખચકાટ નથી.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, અમે માનીએ છીએ કે સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ વધુ તપાસનો આદેશ માન્ય મંજૂરીની ગેરહાજરીમાં પસાર કરી શકાતો નથી.”

૩૭ આ તબક્કે, સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયની તપાસ કરવી મારા માટે યોગ્ય રહેશે.જોકે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) નો અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) માં ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો છે અને તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, તેમ છતાં હું પરિચ્છેદ ૩૪,૬૪ અને ૬૪.૧ ૬૪.૨ માં કરવામાં આવેલા સંબંધિત અવલોકનોને નીચે ટાંકું છું:

“૩૪ વિદ્વાન એટર્ની જનરલની દલીલ છે કે ૧૯૮૮ના કાયદા હેઠળ ગુનાના આરોપ હેઠળ જાહેર સેવક સામે કાર્યવાહી માટે મંજૂરી આપવાનો પ્રશ્ન માત્ર સંજ્ઞાન લેવાના તબક્કે ઊભો થાય છે અને તે પહેલાં તે કલમની સાદી ભાષા અથવા તેમના દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી ન્યાયિક પૂર્વધારણાઓ દ્વારા સમર્થિત નથી.જો કે, 'સંજ્ઞાન' શબ્દની વ્યાખ્યા ૧૯૮૮ના અધિનિયમ અથવા સી. આર. પી. સી. માં કરવામાં આવી નથી, પરંતુ તેણે વિવિધ ન્યાયિક ઉદાહરણોમાંથી ચોક્કસ અર્થ અને અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો છે.કાયદાકીય ભાષામાં સંજ્ઞાન એટલે "કાયદાની અદાલત દ્વારા ન્યાયિક નોટિસ લેવી, તેની સમક્ષ રજૂ કરાયેલા કારણ અથવા બાબત પર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવે છે, જેથી તે નક્કી કરી શકાય કે કાર્યવાહી શરૂ કરવા અને કારણ અથવા બાબતને ન્યાયિક રીતે નક્કી કરવા માટે કોઈ આધાર છે કે કેમ".”

“૬૪ હું વિદ્વાન ભાઈ સિંઘવી, ન્યાયમૂર્તિના નિષ્કર્ષ સાથે પણ સંપૂર્ણપણે સંમત છું કે વિદ્વાન એટર્ની જનરલની દલીલ કે ૧૯૮૮ના કાયદા હેઠળ ગુનાઓના આરોપમાં જાહેર સેવક સામે કાર્યવાહી માટે મંજૂરી આપવાનો પ્રશ્ન માત્ર સંજ્ઞાનના તબક્કે જ

ઊભો થાય છે તે પણ સ્વીકાર્ય નથી. આ રજૂઆત ઘડવામાં, વિદ્વાન એટર્ની જનરલે નોંધપાત્ર રીતે બે દલીલો રજૂ કરી હતી. પ્રથમ દલીલ એ છે કે મંજૂરી આપતો આદેશ પી. સી. અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ કાર્યવાહીના સંબંધમાં ફરિયાદ સાથે દાખલ કરવાની જરૂર નથી. ઉપરોક્ત રજૂઆત આ અદાલત દ્વારા વિવિધ ચુકાદાઓમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલા સ્થાયી કાયદાની વિરુદ્ધ છે.

૬૪.૧ તાજેતરમાં ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ પારસ નાથ સિંહ, [(૨૦૦૯) ૬ એસ સી સી ૩૭૨]: (એ આઈ આર ૨૦૦૯ એસ સી (સપ્લી) ૧૬૧૫: ૨૦૦૯ એ આઈ આર એસ સી ૬૦૯૫ ૩૭૧૨) ના કેસમાં જસ્ટિસ પસાયત દ્વારા બોલાયેલ અને મંજૂરીની જરૂરિયાતનું અર્થઘટન કરતો આ નામદાર અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠનો સર્વાનુમતે ચુકાદો, એવું ઠરાવે છે કે મંજૂરી વિના:

“૬..... ‘૧૦.....ખૂબ જ જ્ઞાન પ્રતિબંધિત છે. એટલે કે, ફરિયાદની નોંધ લઈ શકાતી નથી. બ્લેક લૉ ડિક્શનરી અનુસાર ‘કોન્સિડરેન્સ’ શબ્દનો અર્થ ‘અધિકારક્ષેત્ર’ અથવા ‘અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ’ અથવા ‘કારણોનો પ્રયાસ કરવાની અને નક્કી કરવાની શક્તિ’ થાય છે. સામાન્ય બોલચાલમાં, તેનો અર્થ થાય છે ધ્યાન આપવું. તેથી, અદાલતને ફરિયાદની સુનાવણી કરવા અથવા તેની નોંધ લેવા અથવા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાથી બાકાત રાખવામાં આવે છે, જો તે જાહેર સેવકના સંદર્ભમાં હોય, જેના પર તેની સત્તાવાર ફરજ બજાવતી વખતે કથિત રીતે આચરવામાં આવેલા ગુનાનો આરોપ છે.

૬૪.૨ વિદ્વાન એટર્ની જનરલની બીજી દલીલ એ છે કે પી. સી. અધિનિયમ હેઠળ સંજ્ઞાન લેવામાં અદાલત સંહિતાની કલમ ૧૯૦ હેઠળની જોગવાઈઓ દ્વારા માર્ગદર્શન આપે છે અને તે દલીલના સમર્થનમાં વિદ્વાન એટર્ની જનરલ ઘણા ચુકાદાઓ પર આધાર રાખે છે.”

૩૮ જમુના સિંહ વિરુદ્ધ ભદાઈ સાહ [એ આઈ આર ૧૯૬૪ એસ સી ૧૫૪૧] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે કે જ્યારે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાના પ્રકરણ-XVI ની વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળ કાર્યવાહીમાં પોતાનું મન લાગુ કરે છે અને તેણે ફરિયાદમાં ઉલ્લેખિત ગુના માટે સંજ્ઞાન લીધું હોવું જોઈએ. જો કે, જ્યારે તે તેના મગજને હેતુ માટે નહીં, પરંતુ કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવાના હેતુ માટે અથવા તપાસના હેતુ માટે સર્ચ વોરંટ જારી કરવાના હેતુ માટે લાગુ કરે છે, ત્યારે તેણે કોઈપણ ગુનાની નોંધ લીધી હોવાનું કહી શકાતું નથી.આમ, તે સ્પષ્ટ છે કે સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ બુદ્ધિનો ઉપયોગ જરૂરી છે.

૩૯ જમુના સિંહ (ઉપરોક્ત) ને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા કિશન સિંહ અને અન્યો વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય [(૧૯૯૩) ૨ એસ. સી. સી. ૧૬] ના કેસમાં સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યા છે અને તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે જ્યાં સુધી મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ <આઈ. ડી. ૧>

હેઠળ કાર્યવાહી માટે આવું ન કરે ત્યાં સુધી માત્ર બુદ્ધિનો ઉપયોગ સંજ્ઞાન લેવા સમાન નથી.હું ઉપરોક્ત નિર્ણયના પેરા ૭માં સમાવિષ્ટ અવલોકનો ટાંકી શકું છું:

“.....સંહિતાની કલમ ૧૯૦ વિવિધ રીતો નક્કી કરે છે જેમાં મેજિસ્ટ્રેટ ગુનાની નોંધ લઈ શકે છે, એટલે કે, ગુનેગારને કાયદામાં લાવવા માટે કાયદાને અમલમાં મૂકવાના દષ્ટિકોણથી ગુનાનો ખુલાસો કરતા આરોપની નોંધ લે છે.આ જોગવાઈ હેઠળ કથિત ગુનાની કલમ (એ), (બી) અને (સી) માં દર્શાવેલ ત્રણ રીતે સંજ્ઞાન લઈ શકાય છે.તેનો ઉદ્દેશ એ છે કે જો પોલીસ કાર્યવાહી નહીં કરે અથવા પોલીસ દ્વારા આવી કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં એવું માનવાનું કારણ હોય તો તેને સીધા મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરવાનો અધિકાર આપીને પોલીસની અનિશ્ચિતતા સામે નાગરિકની સલામતી સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. 'સંજ્ઞાન લો' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી, તેમ છતાં આ અદાલતના નિર્ણયોના સમૂહ દ્વારા તે સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવે છે કે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ આક્ષેપોની નોંધ લે છે અને ફરિયાદ અથવા પોલીસ અહેવાલ અથવા માહિતીમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો પર પોતાનું મન લાગુ કરે છે અને સંતોષ થાય છે કે આરોપો, જો સાબિત થાય તો, કથિત ગુનેગાર સામે ન્યાયિક કાર્યવાહી શરૂ કરવાનું નક્કી કરે છે, તેણે ગુનાની નોંધ લીધી હોવાનું કહેવાય છે.એ હકીકત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે સંજ્ઞાન ગુનાના સંદર્ભમાં છે, ગુનેગારના નહીં.જ્યાં સુધી મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૨૦૦/૨૦૪ હેઠળ કાર્યવાહી માટે આવું ન કરે ત્યાં સુધી માત્ર બુદ્ધિનો ઉપયોગ સંજ્ઞાન લેવા સમાન નથી (જુઓ જમુના સિંહ વિરુદ્ધ ભદાઈ સાહ, (૧૯૬૪) ૫ એસ સી આર ૩૭ ૪૦૪૧:(એ. આઈ. આર. ૧૯૬૪ એસ. સી. ૧૫૪૧ પૃષ્ઠ ૧૫૪૪ પર)).તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે જો સંજોય ગુનાના સંદર્ભમાં સંહિતાની કલમ ૧૫૪ હેઠળ ફરિયાદ પ્રાપ્ત થાય, તો ગુનો નોંધવામાં આવે છે અને સંબંધિત પોલીસ

અધિકારી તપાસ શરૂ કરે છે અને આખરે સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ પોલીસ અહેવાલ રજૂ કરે છે, તો મેજિસ્ટ્રેટ સંજ્ઞાન લઈ શકે છે અને જો ગુનાની સુનાવણી ફક્ત સત્ર અદાલત દ્વારા જ થઈ શકે છે, તો તેણે કલમ ૨૦૯ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાને અનુસરવી જોઈએ.

૪૦ ગોપાલદાસ વિરુદ્ધ આસામ રાજ્ય [એ. આઈ. આર. ૧૯૬૧ એસ. સી. ૯૮૬] ના કેસમાં અન્ય એક નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આ જ સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો હતો.

૪૧ પી. આર. વેણુગોપાલ વિરુદ્ધ કર્ણાટકના મુખ્યમંત્રી એસ. એમ. કિષ્ના [(૨૦૦૩) ૬ કે. એલ. જે. ૫૦૭] ના કેસમાં કર્ણાટક હાઈકોર્ટની એક ખંડપીઠે એવો મત વ્યક્ત કર્યો છે કે, તપાસ માટે પોલીસને સંદર્ભ આપવા માટે મેજિસ્ટ્રેટે તેમનું મન લાગુ કરવું પડશે કે શું ફરિયાદમાંના આક્ષેપો સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે આવા આદેશ આપવા માટે પૂરતા છે કે કેમ.

૪૨ ગુરુદય પ્રભુ વિરુદ્ધ એમ. એસ. કૃષ્ણ ભટ [૨૦૦૯ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૩૯૦૯] ના કેસમાં કર્ણાટક હાઈકોર્ટનો બીજો નિર્ણય એ અસર માટે છે કે, કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો નિર્દેશ આપતો મેજિસ્ટ્રેટનો આદેશ, ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો પર પોતાનું મન લાગુ કર્યા વિના, અધિકારક્ષેત્ર

વિનાનો હશે અને ઉચ્ચ અદાલત, સંહિતાની કલમ ૪૮૨ અથવા બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ, તપાસને રદ કરવાની સત્તા ધરાવે છે.

૪૩ આમ, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો અને કર્ણાટક હાઈકોર્ટના બે ચુકાદાઓ દ્વારા પણ તે સ્પષ્ટ છે કે, જ્યારે વિશેષ ન્યાયાધીશ સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે કેસ મોકલે છે ત્યારે પણ બુદ્ધિનો ઉપયોગ જરૂરી છે. આ જ સિદ્ધાંતોનું પુનરાવર્તન સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા **મકસૂદ સૈયદ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [(૨૦૦૮) ૫ એસસીસી ૬૬૮]** ના અન્ય એક નિર્ણયમાં પણ કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોક્ત કેસમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે મેજિસ્ટ્રેટ સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપતા પોતાના મગજને લાગુ કરવો પડશે અને તેની સામેના આ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતને જાણવા મળ્યું હતું કે મેજિસ્ટ્રેટ સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપતી વખતે મનનો ઉપયોગ કર્યો ન હતો

૪૪ લગભગ બે દાયકા પહેલાં, ૧૯૯૮ (૧) જી. એલ. આર. ૩૨૭ માં નોંધાયેલા **સુરેશ કુમાર ગુપ્તા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય**ના કેસમાં આ અદાલતના એક જ ન્યાયાધીશે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ યાંત્રિક રીતે પોલીસ તપાસના આદેશો પસાર કરવા અંગે ગંભીર ચિંતા વ્યક્ત કરી હતી. આવી ચિંતા વ્યક્ત કરતી વખતે, આ અદાલતે કોઈ અનિશ્ચિત શરતોમાં અવલોકન કર્યું

હતું કે તે પોસ્ટમેનનું કામ નથી કે મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદની પ્રાપ્તિ પર કામ કરવું પડે કે જે મનની અરજી વિના સીધા જ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપે.આ ચુકાદાનો ગુણોત્તર એ છે કે મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપે તે પહેલાં વિવેકનો યોગ્ય ઉપયોગ જરૂરી છે.તે સાચું છે કે આ ચુકાદો આ મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતો નથી કે શું મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ પસાર કરતી વખતે ગુનાની નોંધ લે છે કે કેમ.હું પરિચ્છેદ ૯,૧૦,૧૧ અને ૧૨ માં સમાવિષ્ટ સંબંધિત અવલોકનો ટાંકી શકું છું:

“૯ પ્રશ્ન એ છે કે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કઈ પદ્ધતિ અપનાવવી જોઈએ.માત્ર એટલા માટે કે તેની પાસે વિવેકબુદ્ધિ છે, શું તેણે સંજ્ઞાન લેવું જોઈએ અને કાયદા અનુસાર આ મામલે આગળ વધવું જોઈએ અથવા તેણે પોલીસ દ્વારા તપાસ અથવા તપાસનો નિર્દેશ આપવો જોઈએ?શું સંહિતાની કોઈપણ જોગવાઈમાં કોઈ માર્ગદર્શિકા આપવામાં આવી છે?મારા મતે, સંહિતાની જોગવાઈઓ આવી માર્ગદર્શિકા પૂરી પાડે છે.સંહિતાની જોગવાઈઓમાંથી આવી માર્ગદર્શિકા વાંચવા માટે, તપાસ શું છે તે સમજવું જરૂરી છે? સંપૂર્ણ અને સંપૂર્ણ તપાસ કરવા માટે, તપાસ એજન્સીની સત્તાઓ અને મર્યાદાઓ અથવા હદ શું છે?તપાસ અથવા સુનાવણીમાં કઈ અદાલતો શું ન કરી શકે અને પોલીસ એજન્સી પાસેથી કોર્ટને કઈ મદદની જરૂર પડશે?

૧૦ મુકદ્દમાઓ કરનારાઓ, વ્યાવસાયિકો (કાનૂની) ના ફોજદારી ફરિયાદો કરવાના વર્તમાન વલણને ધ્યાનમાં રાખીને ઉપરોક્ત મુદ્દાને ધ્યાનમાં લેવો અને નક્કી કરવો

જરૂરી છે અને વિદ્વત મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવો જરૂરી છે. તે પોસ્ટમેનનું કામ નથી કે જે મેજિસ્ટ્રેટે ફરિયાદની પ્રાપ્તિ પર કરવું પડે કે કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવા માટે તરત જ મનની અરજી કર્યા વિના, જ્યાં સુધી કોઈ સ્પષ્ટ કેસ ન હોય કે જેને ન્યાય કરવા માટે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટને મદદ કરવા માટે તપાસની જરૂર હોય. કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપે અથવા નિર્દેશ આપે તે પહેલાં, તેણે કલ્પનાત્મક રીતે નક્કી કરવું પડશે કે આ કેસમાં પોલીસ એજન્સી દ્વારા તપાસની જરૂર છે અને પોતે તપાસ પૂરતી ન પણ હોઈ શકે. તપાસમાં સામાન્ય રીતે (૧) સ્થળ પર કાર્યવાહી; (૨) તથ્યો અને સંજોગોની ખાતરી; (૩) શંકાસ્પદ ગુનેગારની શોધ અને ધરપકડ; (૪) પુરાવાઓનો સંગ્રહ જેમાં (એ) આરોપી સહિત વ્યક્તિઓની તપાસ અને જો યોગ્ય લાગે તો નિવેદન નોંધવું; (બી) નો સમાવેશ થઈ શકે છે. સ્થળની શોધ અને ગુનાહિત વસ્તુઓ જપ્ત કરવી; (સી) આરોપપત્ર રજૂ કરવા માટે સામગ્રી પૂરતી છે કે કેમ તે ધ્યાનમાં લેવું. જો આ બાબતની તપાસ કરવા માટે આવી અને અન્ય બાબતોની જરૂર હોય, તો પ્રશ્ન એ છે કે કેસ સાબિત કરવા માટે પુરાવા કોર્ટ દ્વારા જ મેળવી શકાતા નથી અને ફરિયાદી તેને તપાસ એજન્સીની મદદ અને સંબંધિત પોલીસ અધિકારીની મદદ વિના કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરી શકતો નથી. એવા કિસ્સાઓ છે, ખાસ કરીને બિન-કોમ્પ્રિઝેબલ ગુનાઓ, અને કેટલાક કોમ્પ્રિઝેબલ ગુનાઓ છે જ્યાં ફરિયાદી કેસ સાબિત કરવા માટે સંપૂર્ણ પુરાવા રજૂ કરી શકે છે. વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પોતે ફરિયાદી દ્વારા દોષિત સાબિત કરવા માટે જરૂરી પુરાવા એકત્રિત કરી શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, સંખ્યાબંધ કેસોમાં, સ્થળ પર આગળ વધવાની જરૂર ન પડી શકે, સાક્ષીઓને બોલાવીને મેજિસ્ટ્રેટ પોતે તથ્યો અને સંજોગોની ખાતરી કરી શકે છે, શંકાસ્પદ ગુનેગારની શોધ અને ધરપકડ જરૂરી ન હોઈ શકે અને કેસ સાબિત કરવા માટે જરૂરી પુરાવા ફરિયાદી પોતે અદાલતની સહાય સાથે અથવા તેના વિના રજૂ કરી શકે છે. સ્થળની તપાસ અથવા વસ્તુઓ જપ્ત

કરવાની કોઈ જરૂર નથી.આવી સ્થિતિમાં, જ્યારે દોષિત સાબિત કરવા માટે જરૂરી સામગ્રી ફરિયાદી દ્વારા અદાલતની મદદ સાથે અથવા વગર અદાલત સમક્ષ રજૂ કરી શકાય છે, ત્યારે સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે શા માટે નિર્દેશ?તેથી, જ્યારે ફરિયાદ પ્રાપ્ત થાય છે, પછી તે સંજોય અથવા બિન-સંજોય ગુના માટે હોય, ત્યારે વિદ્વત મેજિસ્ટ્રેટે ફરિયાદ અથવા પ્રાપ્ત માહિતી પર ધ્યાન આપવું પડે છે, તેના મગજને લાગુ કરવું પડે છે અને કામચલાઉ નિર્ણય પર આવવું પડે છે કે શું આરોપીનો દોષ સાબિત કરવા માટે જરૂરી સામગ્રી તેના દ્વારા ફરિયાદ દ્વારા કોઈપણ મુશ્કેલી વિના એકત્રિત કરી શકાય છે અથવા તપાસ એજન્સીની સહાય લેવી જરૂરી છે.જો અપરાધના પુરાવા માટે સ્થળ પર જવું, કોઈ વાંધાજનક વસ્તુ શોધવા અને જપ્ત કરવી, સ્થળની શોધ કરવી વગેરે જરૂરી લાગે છે, તો તપાસ કરવાની દિશા વાજબી છે.તમામ કેસોમાં જ્યાં ફરિયાદી ખાનગી ફરિયાદ દ્વારા અદાલતનો સંપર્ક કરે છે, કેસ સાબિત કરવા માટે જરૂરી કંઈપણ ફરિયાદી દ્વારા કરી શકાય છે અને કરવું પડે છે.ઉદાહરણ તરીકે, હાથ પરના કેસની હકીકતોમાં, સંજોય ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ હોવા છતાં, પોલીસને તપાસ કરવા માટે નિર્દેશ આપવાની જરૂર કેમ હતી?

૧૧ વિધવાન મેજિસ્ટ્રેટે એ પણ ધ્યાનમાં લેવું પડશે કે પક્ષકારએ ગુનાની ઘટના બને ત્યારે તરત જ પોલીસનો સંપર્ક કેમ કર્યો નથી, પછી ભલે તે બિન-સંજોય ગુનો હોય.એવું નથી કે પક્ષો બિન-સંજોય ગુના માટે પોલીસનો સંપર્ક કરતા નથી.સામાન્ય રીતે, સંબંધિત પક્ષોને ખબર નથી હોતી કે તેઓ જે હકીકતો જણાવે છે તે ગુનાહિત છે કે બિન-ગુનાહિત.તે પોલીસ સ્ટેશનની સત્તા ધરાવતી અને પ્રભાવી વ્યક્તિ છે જે નક્કી કરે છે કે ફરિયાદી દ્વારા કોઈ વ્યક્તિ અથવા કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ જણાવેલી હકીકતો, ગુનો છે અને તે સંજોય છે કે બિન-સંજોય છે.વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ માટે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે આ ગુનો સંજોય હોવા છતાં, પક્ષે તેનો સીધો

સંપર્ક કેમ કર્યો છે.તે કોઈ કારણસર હોઈ શકે છે કે પક્ષ મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરે.જો પક્ષ માટે પોલીસને બદલે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરવાનું કોઈ કારણ હોય, તો પછી પોલીસને આ મામલે તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપવાથી ફરિયાદ કરવાનો હેતુ નિષ્ફળ થઈ શકે છે, અને ફરિયાદનું નિવારણ ન થઈ શકે.આમ, કોઈ પણ ગુનાની રકમની માહિતી પ્રાપ્ત થયા પછી, સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ સીધી તપાસનો આદેશ આપવો એ વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટની સામાન્ય વિવેકબુદ્ધિ નથી.સંહિતાની કલમ ૨૦૨ (૨) મેજિસ્ટ્રેટને પ્રક્રિયાના મુદ્દાને મુલતવી રાખવાની અને પોલીસને આ મામલાની તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપવાની સત્તા આપે છે.સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપવાની સત્તા કલમ ૨૦૨ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલી સીધી તપાસની સત્તાથી અલગ છે.બંને જુદા જુદા તબક્કે અલગ અલગ ક્ષેત્રોમાં કામ કરે છે.પ્રથમનો ઉપયોગ પૂર્વ-સંજ્ઞાન તબક્કે કરી શકાય છે, બીજો જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ કેસની તપાસમાં હોય ત્યારે સંજ્ઞાન પછીના તબક્કે કરી શકાય છે.એટલે કે સંજોય અપરાધની ફરિયાદના કિસ્સામાં, કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, જો કે કલમ ૧૮૦ (૧) (એ) હેઠળ ગુનાની નોંધ લેતા પહેલા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા આવું કરવું જરૂરી લાગે, પરંતુ એકવાર તે આવી નોંધ લે અને પ્રકરણ XV માં અંકિત પ્રક્રિયા શરૂ કરે, તો તે પૂર્વ સંજ્ઞાનના તબક્કે પાછા જવા અને કલમ ૧૫૬ (૩) નો લાભ લેવા માટે સક્ષમ નથી.વધુમાં એ નોંધવું જોઈએ કે કલમ ૧૫૬ની પેટા કલમ (૩) હેઠળ કરવામાં આવેલો આદેશ કલમ ૧૫૬ (૧) હેઠળ તપાસની તેમની સંપૂર્ણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે પોલીસને જાણ કરવાની આકસ્મિક યાદ અપાવે છે.આવી તપાસમાં સમગ્ર સતત પ્રક્રિયાનો સમાવેશ થાય છે જે કલમ ૧૫૬ હેઠળ પુરાવાના સંગ્રહથી શરૂ થાય છે અને કલમ ૧૭૩ હેઠળ અહેવાલ અથવા આરોપપત્ર સાથે સમાપ્ત થાય છે.બીજી બાજુ, કલમ ૨૦૨ એવા તબક્કે આવે છે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પ્રકરણ XV હેઠળની કાર્યવાહીમાં કેટલાક પુરાવા એકત્રિત કરવામાં

આવ્યા હોય, પરંતુ તે નિર્ધારિત પ્રક્રિયામાં આગળના પગલા અંગે નિર્ણય લેવા માટે અપૂરતા માનવામાં આવે છે. આવી સ્થિતિમાં, મેજિસ્ટ્રેટને કલમ ૨૦૨ હેઠળ, તે કલમ દ્વારા નિર્ધારિત મર્યાદાની અંદર, "કાર્યવાહી માટે પૂરતો આધાર છે કે નહીં તે નક્કી કરવાના હેતુસર" તપાસનો નિર્દેશ આપવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. આમ, કલમ ૨૦૨ હેઠળ તપાસનો ઉદ્દેશ પોલીસ અહેવાલ પર નવો કેસ શરૂ કરવાનો નથી, પરંતુ મેજિસ્ટ્રેટને તેમની સામે ફરિયાદ પર પહેલેથી જ શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી પૂર્ણ કરવામાં મદદ કરવાનો છે. આમ, તે સ્પષ્ટ છે કે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પાસે વિવેકબુદ્ધિ છે કે શું સંજ્ઞાન લેતા પહેલા અથવા સંજ્ઞાન લીધા પછી જાતે પૂછપરછ કરવી કે નહીં. તે બાબતની નોંધ લેતા પહેલા કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો નિર્દેશ આપવા માટે પણ તેના માટે ખુલ્લો છે, પરંતુ ક્યારે, કેવી રીતે અને કયા સંજોગોમાં આવા વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ તે કેસના તથ્યો અને સંજોગો પરથી વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.

૧૨ એક સામાન્ય ફરિયાદ છે કે ફરિયાદકર્તાઓ ફરિયાદો સાથે મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરે છે અને કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસને નિર્દેશિત કરવાની સત્તાઓનો આડેધડ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદકર્તાઓના દુષ્ટ મનનો શિકાર બને છે અને કથિત આરોપી વ્યક્તિઓ પોલીસની પકડમાં હોય છે જે તેની તપાસ કરે છે. જ્યાં પોલીસને પોતાની તપાસ કરવાનો કોઈ અધિકાર ન હતો તે બાબતમાં કોર્ટની એજન્સી દ્વારા પોલીસ સત્તાને સશક્ત બનાવવાની આ એક પરોક્ષ રીત હોવાનું જણાય છે. એવું હોઈ શકે કે ફરિયાદીને પોલીસ પાસે જવાની ઇચ્છા ન હતી. જો ફરિયાદી પોલીસ પાસે જવા માંગતો હતો, જ્યાં તેણે સામાન્ય રીતે જવું જોઈતું હતું, તો તેણે અદાલતનો સંપર્ક કેમ કરવો જોઈતો હતો? કોઈ પણ આદેશ પસાર કરતા પહેલા આ પાસાને ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે, ખાસ કરીને સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળની

તપાસ.આ બાબતમાં કોઈ તપાસની જરૂર છે કે નહીં તે નક્કી કરવાની ફરજ વિજ્ઞાન મેજિસ્ટ્રેટની છે.તેથી, મારો અભિપ્રાય છે કે જ્યારે પણ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પૂછપરછ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે, ત્યારે નિર્દેશનો ઉપરોક્ત આદેશ એ કારણને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે બોલતો હોવો જોઈએ કે શા માટે કઈ સામગ્રી એકત્રિત કરવાની છે તે માટે તેને પોલીસની તપાસની જરૂર છે.”

૪૫ પ્રિયંકા શ્રીવાસ્તવ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય [એ. આઈ. આર. ૨૦૧૫ એસ. સી. ૧૭૫૮] માં સુપ્રીમ કોર્ટે પરિચ્છેદ ૨૬ અને ૨૭માં અવલોકન કર્યું હતું કે:

“૨૬ આ તબક્કે એવું જણાય છે કે કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળની સત્તા ન્યાયિક મનની અરજીની બાંહેધરી આપે છે.કાયદાની અદાલત સામેલ છે.તે કાયદાની કલમ ૧૫૪ ના તબક્કે પગલાં લેતી પોલીસ નથી.એક વાદી પોતાની મરજીથી મેજિસ્ટ્રેટની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી.સ્વચ્છ હાથ ધરાવતા સૈદ્ધાંતિક અને ખરેખર દુઃખી નાગરિકને આ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે મુક્ત પ્રવેશ હોવો જોઈએ.તે નાગરિકોનું રક્ષણ કરે છે પરંતુ જ્યારે વિકૃત મુકદ્દમાઓ તેમના સાથી નાગરિકોને હેરાન કરવા માટે આ માર્ગ અપનાવે છે, ત્યારે તેને અટકાવવાના પ્રયાસો કરવામાં આવે છે.

૨૭ અમારા માનવામાં આવેલા અભિપ્રાયમાં, આ દેશમાં એક તબક્કો આવી ગયો છે જ્યાં કલમ ૧૫૬ (૩), સી. આર. પી. સી. અરજીઓને મેજિસ્ટ્રેટના અધિકારક્ષેત્રની વિનંતી કરવા માંગતા અરજદાર દ્વારા યોગ્ય રીતે સોગંદનામા દ્વારા સમર્થન આપવું પડશે.તે ઉપરાંત, યોગ્ય કેસમાં, વિજ્ઞાન મેજિસ્ટ્રેટને સત્યની ચકાસણી કરવાની અને આક્ષેપોની સત્યતાની ચકાસણી કરવાની સારી સલાહ આપવામાં આવશે.આ

સોગંદનામું અરજદારને વધુ જવાબદાર બનાવી શકે છે.અમે એવું કહેવા માટે મજબૂર છીએ કારણ કે આ પ્રકારની અરજીઓ માત્ર અમુક વ્યક્તિઓને હેરાન કરવા માટે કોઈ પણ પ્રકારની જવાબદારી લીધા વિના નિયમિત રીતે દાખલ કરવામાં આવી રહી છે.તે ઉપરાંત, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ એવા લોકોને પકડવાનો પ્રયાસ કરે છે જેઓ વૈધાનિક જોગવાઈ હેઠળ આદેશો પસાર કરી રહ્યા હોય જેને ઉપરોક્ત અધિનિયમના માળખા હેઠળ અથવા ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ પડકારવામાં આવી શકે છે ત્યારે તે વધુ અવ્યવસ્થિત અને ચિંતાજનક બની જાય છે.પરંતુ ફોજદારી અદાલતમાં અનુચિત લાભ લેવા માટે એવું ન કરી શકાય કે જાણે કોઈ વ્યક્તિ હિસાબ ચુકવવા માટે મક્કમ હોય.અમે પહેલેથી જ સંકેત આપ્યો છે કે કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ અરજી દાખલ કરતી વખતે કલમ ૧૫૪ (૧) અને ૧૫૪ (૩) હેઠળ અગાઉથી અરજીઓ હોવી જોઈએ.અરજીમાં બંને પાસાઓ સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવવા જોઈએ અને તે અસર માટે જરૂરી દસ્તાવેજો દાખલ કરવા જોઈએ.કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળની અરજીને સોગંદનામા દ્વારા સમર્થન આપવા માટે નિર્દેશ આપવા માટેનું પોરંટ જેથી અરજી કરનાર વ્યક્તિ સભાન રહે અને તે પણ જોવાનો પ્રયાસ કરે કે કોઈ ખોટું સોગંદનામું કરવામાં આવ્યું નથી.તેનું કારણ એ છે કે એકવાર સોગંદનામું ખોટું હોવાનું જણાયા પછી, તે કાયદા અનુસાર કાર્યવાહી માટે જવાબદાર રહેશે.આ તેને કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટની સત્તાનો આકસ્મિક ઉપયોગ કરતા અટકાવશે.તે ઉપરાંત, અમે પહેલેથી જ કહ્યું છે કે કેસની સત્યતાની માન્ય મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પણ ચકાસણી કરી શકાય છે, જે કેસના આક્ષેપોની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લે છે.અમે એવું કહેવા માટે મજબૂર છીએ કારણ કે નાણાકીય ક્ષેત્ર, વૈવાહિક વિવાદ/પારિવારિક વિવાદો, વ્યાપારી ગુનાઓ, તબીબી બેદરકારીના કેસો, ભ્રષ્ટાચારના કેસો અને એવા કેસો કે જ્યાં ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં અસામાન્ય વિલંબ/વિલંબ થાય છે, જેમ કે લલિતા કુમારીમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે.તે ઉપરાંત, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પણ એફ. આઈ. આર. દાખલ કરવામાં થતા વિલંબથી વાકેફ હશે.

૪૬ તેથી, અહીં અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલની દલીલ કે સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપતી વખતે કોઈ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર નથી, તેને નકારી કાઢવી પડશે.

૪૭ સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૮૭માં "સંજ્ઞાન" અભિવ્યક્તિ સાથે વ્યવહાર કરતા સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ પારસ નાથ સિંહ [(૨૦૦૯) ૬ એસ. સી. સી. ૩૭૨] ના કેસમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા 'સંજ્ઞાન' શબ્દનો અર્થ ધ્યાનમાં લીધો છે અને પેરા ૬ પર આ રીતે ચુકાદો આપ્યો છે:

" કોઈ પણ ગુનાની નોંધ લેવાનો મેજિસ્ટ્રેટનો અધિકારક્ષેત્ર સંહિતાની કલમ ૧૮૦ દ્વારા આપવામાં આવે છે, ક્યાં તો ફરિયાદની પ્રાપ્તિ પર, અથવા પોલીસ અહેવાલ પર અથવા પોલીસ અધિકારી સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી પર, અથવા તેની જાણ પર કે આવો ગુનો કરવામાં આવ્યો છે. જ્યાં સુધી સરકારી કર્મચારીઓનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ અદાલત દ્વારા કોઈ પણ ગુનાની નોંધ લેવા પર સંહિતાની કલમ ૧૮૭ દ્વારા પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે, સિવાય કે યોગ્ય અધિકારી પાસેથી મંજૂરી મેળવવામાં આવે, જો કથિત રીતે આચરવામાં આવેલો ગુનો સત્તાવાર ફરજ બજાવતો હોય. આ વિભાગ માત્ર તે વ્યક્તિઓને જ સ્પષ્ટ કરતું નથી કે જેમને રક્ષણ પૂરું પાડવામાં આવે છે, પરંતુ તે શરતો અને સંજોગો કે જેમાં તે ઉપલબ્ધ રહેશે અને જો શરતો સંતોષાય તો કાયદાની અસર પણ સ્પષ્ટ કરે છે. જાહેર સેવકને અપાતા રક્ષણનું ફરજિયાત સ્વરૂપ આ અભિવ્યક્તિ દ્વારા બહાર લાવવામાં આવ્યું છે,

'અગાઉની મંજૂરી સિવાય કોઈ પણ અદાલત આવા ગુનાની નોંધ લેશે નહીં'. 'ના' અને 'નહીં' શબ્દોનો ઉપયોગ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે કોઈ પણ ગુનાની નોંધ લેવાની અદાલતની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા પરનો પ્રતિબંધ સંપૂર્ણ અને સંપૂર્ણ છે. ખૂબ જ જ્ઞાન પ્રતિબંધિત છે. એટલે કે ફરિયાદની નોંધ લઈ શકાતી નથી. બ્લેક લો ડિક્શનરી અનુસાર 'કોમ્પ્લેક્સ' શબ્દનો અર્થ 'અધિકારક્ષેત્ર' અથવા 'અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ' અથવા 'કારણોનો પ્રયાસ કરવાની અને નક્કી કરવાની શક્તિ' થાય છે. સામાન્ય ભાષામાં તેનો અર્થ થાય છે ધ્યાન આપવું. તેથી, અદાલતને ફરિયાદની સુનાવણી કરવા અથવા તેની નોંધ લેવા અથવા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાથી બાકાત રાખવામાં આવે છે, જો તે જાહેર સેવકના સંદર્ભમાં હોય, જેના પર તેની સત્તાવાર ફરજ બજાવતી વખતે કથિત રીતે કરેલા ગુનાનો આરોપ છે. (ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૪૮ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિરુદ્ધ મોહમ્મદ ખાલિદ અને અન્યો ((૧૯૯૫) ૧ એસ. સી. સી. ૬૮૪) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિરુદ્ધ મનમોહન સિંહ [(૨૦૧૨) ૩ એસ. સી. સી. ૬૪] ના કેસમાં જે ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેણે પેરા ૩૮માં આમ અવલોકન કર્યું છે:

"અહીં એ ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે ગુનાની નોંધ લેવી એ પ્રક્રિયા જારી કરવા સમાન નથી. સંજ્ઞાન પ્રારંભિક તબક્કે લેવામાં આવે છે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદમાં ઉલ્લેખિત તથ્યો અથવા પોલીસ અહેવાલમાં અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી કે ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તેના પર તેના ન્યાયિક મગજને લાગુ કરે છે. પ્રક્રિયા જારી કરવી એ પછીના તબક્કે છે જ્યારે તેની સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીને ધ્યાનમાં

લીધા પછી અદાલત ગુનેગારો સામે આગળ વધવાનો નિર્ણય કરે છે જેમની સામે પ્રથમ દષ્ટિએ કેસ બનાવવામાં આવે છે.

૪૯ જો કે "કોન્સિડેરેન્સ" શબ્દ (લેટિન "કોન્સિડેરે" પર આધારિત જૂની ફ્રેન્ચ "કોન્સિડેરેન્સ" માંથી મૂળ) અથવા "કોન્સિડેરેન્સ લેવાના" શબ્દોને પ્રક્રિયાગત કાયદામાં સમજવામાં આવ્યા નથી અને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યા નથી, તે જ પૂર્વવર્તીઓના પુષ્કળ પ્રમાણમાંથી ચોક્કસ અર્થ મેળવે છે અને ન્યાયિક ઘોષણાઓમાંથી ગ્રહણશીલ સમજૂતી અને તીક્ષ્ણ વ્યાખ્યા મેળવે છે. જ્યારે સાદા અને શબ્દકોશનો અર્થ "નોંધવું", "ધ્યાનમાં લેવું", "વિશે જાણવું", "વિશે જ્ઞાન મેળવવું", "અમુક વસ્તુઓ વિશે જાગૃતિ" વગેરે છે, ત્યારે 'સંજ્ઞાન' શબ્દની સામાન્ય સમજ એ છે કે "કાયદાની અદાલત દ્વારા ન્યાયિક નોટિસ લેવી, અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી, તેની સમક્ષ રજૂ કરેલા કારણ અથવા બાબત પર, જેથી તે નક્કી કરી શકાય કે કાર્યવાહી શરૂ કરવા અને કારણ અથવા બાબતને 'ન્યાયિક રીતે' નક્કી કરવા માટે કોઈ આધાર છે કે કેમ". આમ, કાયદાની અદાલત અથવા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ન્યાયિક નોટિસ લેવાની કાનૂની સમજ સામાન્ય માણસના દષ્ટિકોણ અને વિચારથી સંપૂર્ણપણે અલગ છે; જો કે, એક વ્યાપક અને સામાન્ય સમજણ એ છે કે 'કાયદાની અદાલત દ્વારા ન્યાયિક નોટિસ, જે આવી અદાલત અનુસાર, ફરિયાદી સામે કરવામાં આવી છે, જો તથ્યો અને સંજોગો જરૂરી હોય તો આગળની કાર્યવાહી કરવા માટે'.

૫૦ શ્રી પી. રામનાથ ઐયરના લો લેક્સિકોન (બીજી આવૃત્તિ રીપ્રિન્ટ ૨૦૦૮)
માં પાન ૩૫૨ પર 'કોન્સિડરેન્સ' શબ્દનો નીચેનો અર્થ આપવામાં આવ્યો છે.

"કોન્સિડરેન્સ જ્યુડિશિયલ નોટિસ અથવા જ્ઞાન; ન્યાયિક માન્યતા અથવા કારણની
સુનાવણી; અધિકારક્ષેત્ર, અથવા પ્રયાસ કરવાનો અને કારણો નક્કી કરવાનો
અધિકાર.તે સૌથી મહત્વપૂર્ણ શબ્દ છે:

તમામ સત્તા, સત્તા અને અધિકારક્ષેત્રનો સ્વીકાર કરવો. "કોન્સિડરેન્સ" શબ્દનો ઉપયોગ
"કારણની નોંધ લેવાનો અને નક્કી કરવાનો અધિકાર" ના અર્થમાં થાય છે.સંજ્ઞાન
લેવાથી કોઈ ઔપચારિક કાર્યવાહી અથવા ખરેખર કોઈ પણ પ્રકારની કાર્યવાહીનો
સમાવેશ થતો નથી, પરંતુ મેજિસ્ટ્રેટ, જેમ કે, ગુનાના શંકાસ્પદ કૃત્ય વિશે તેના મનને
લાગુ કરે છે તે જલદી થાય છે.(૩૭ સિ એ એલ ૪૧૨-૧૪ સિ ૬૫૯ એન૫૧૨-૬
આઈ સિ ૮-૧૧ સિ આર એલ જે ૨૧૭) સંજ્ઞાન લેવું એ મેજિસ્ટ્રેટની સત્તાનું ઇચ્છા
સૂચવે છે.૩૭ હકીકત એ છે કે મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીને તપાસ બાકી રહે ત્યાં સુધી
કસ્ટડીમાં મોકલવાનો આદેશ પસાર કરે છે તે નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જતું નથી કે તેણે
સંજ્ઞાન લીધું છે, જ્યારે તે ક્યારેય ધ્યાનમાં લેતો નથી કે તે સંજ્ઞાન લે છે કે નહીં.
(૧૯૩૬ એએમએલજે ૮૫).

સંજ્ઞાન એવા તબક્કે થાય છે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ પ્રથમ ગુનાની ન્યાયિક નોટિસ લે છે.આ
સ્થિતિ છે કે શું મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદ પર, અથવા પોલીસ અહેવાલ પર, અથવા પોલીસ
અધિકારી સિવાયની વ્યક્તિની માહિતી પર ગુનાની નોંધ લે છે.દર્શન સિંહ વિરુદ્ધ
મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ આઈ આર ૧૯૭૧ એસ સિ ૨૩૭૨,૨૩૭૪ (કલમ ૧૯૬-એ) ".
65/87

૫૧ આમ, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા "કોગ્નિઝન્સ" શબ્દને સોંપવામાં આવેલા ઉપરોક્ત અર્થ તેમજ ઉપર ઉલ્લેખિત લો લેક્સિકોનના અર્થ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે "કોગ્નિઝન્સ" શબ્દનો અર્થ અરજદારના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલા મર્યાદિત અથવા સંકુચિત દૃષ્ટિકોણ કરતાં વ્યાપક અર્થ ધરાવે છે. જેમ કે સર્વોચ્ચ અદાલતે **પારસનાથ સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત)** ચુકાદો આપ્યો છે, તેથી "સંજ્ઞાન" શબ્દનો સામાન્ય શબ્દમાં અર્થ "ધ્યાન આપવું" થાય છે, તેથી તે માત્ર ગુનાની નોંધ લેવાના તબક્કા સુધી મર્યાદિત નથી.

૫૨ મેં **સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ઉપરોક્ત કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ હેઠળ કાર્યવાહીના સંબંધમાં ફરિયાદ સાથે મંજૂરી આપવાનો આદેશ દાખલ કરવાની જરૂર નથી.

૫૩ સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૭૨ અને પરિચ્છેદ ૭૩માં વિચારણા હેઠળના તે જ નિર્ણયમાં મંજૂરીના આદેશની જરૂરિયાત પાછળનો ઉદ્દેશ પણ ધ્યાનમાં લીધો હતો. કરવામાં આવેલા અવલોકનો નીચે મુજબ છે:

“૭૨ બ્રષ્ટ જાહેર સેવક સામે ફોજદારી કાયદો અમલમાં મૂકવા માટે અદાલતમાં પ્રવેશ કરવાના તેના અધિકાર સામે ફરિયાદ દાખલ કરવાનો ખાનગી નાગરિકનો અધિકાર

જાહેર અધિકારી સાથે સરખાવવો જોઈએ. પ્રવેશના આ અધિકાર, બંધારણીય અધિકાર પર ગેરવાજબી બંધનોનો બોજ ન હોવો જોઈએ. જ્યારે કોઈ ખાનગી નાગરિક ઉચ્ચ પદ ધરાવતા ભ્રષ્ટ જાહેર સેવક સામે કાયદાની અદાલતનો સંપર્ક કરે છે, ત્યારે જે દાવ પર હોય છે તે માત્ર તે નાગરિકની વ્યક્તિગત ફરિયાદનું સમર્થન જ નથી, પરંતુ સમાજમાં વ્યવસ્થા લાવવા અને કાયદાના શાસનમાં સમાન સંતુલન જાળવવાનો પ્રશ્ન પણ છે.

૭૩. આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે શીઓનાનદન પાસવાન વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય અને અન્યો (૧૯૮૭) ૧ એસ. સી. સી. ૨૮૮માં પાન ૩૨૫ પર ધ્યાન દોર્યું હતું:

"૧૪..... હવે એ પ્રસ્થાપિત કાયદો છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી એ કોઈ ખાનગી ફરિયાદ/વ્યથાના નિવારણ માટેની કાર્યવાહી નથી પરંતુ તે સમાજના હિતમાં અપરાધીને શિક્ષા કરવાના હેતુથી શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી છે. સમાજમાં સ્થિરતા અને સુવ્યવસ્થા જાળવવા માટે જ અમુક કૃત્યોને ગુના તરીકે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે અને અપરાધીને કાયદાના શિકંજમાં લાવવાના હેતુથી ફોજદારી કાયદાના તંત્રને ગતિશીલ બનાવવાનો અધિકાર કોઈપણ નાગરિકને આપવામાં આવ્યો છે. આ જ કારણસર એ.આર. અંતુલે વિરુદ્ધ આર.એસ. નાયક ના કેસમાં આ નામદાર અદાલતે નિર્દેશિત કર્યું હતું કે (એસસીસી પૃષ્ઠ ૫૦૯, પેરા ૬) "૬.....સમાજના વ્યાપક ભલા માટે ઘડવામાં આવેલા પીનલ સ્ટેચ્યુટ્સ (દંડનીય વિધિઓ) પાછળના હેતુઓ પૈકીનો એક હેતુ સમાજના હિતમાં અપરાધીને શિક્ષા કરવાનો હોઈ, કાર્યવાહી શરૂ કરવાના અધિકારને લોકસ સ્ટેન્ડાર્ડ (મુદ્દા પર ઉપસ્થિત થવાનો/દાવો

કરવાનો અધિકાર) ના અત્યંત સંકુચિત ચોકઠામાં મૂકીને ઘટાડી શકાય નહીં,
મર્યાદિત કરી શકાય નહીં કે અંકુશિત કરી શકાય નહીં....."

પર નિર્ણયના પેરા ૭૪માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે કે જાહેર સેવકને કલમ ૧૯ હેઠળ આપવામાં આવેલ રક્ષણ અન્ય નાગરિકો માટે ઉપલબ્ધ નથી અને જાહેર સેવકોને ઉપરોક્ત રક્ષણનો આનંદ માણી રહેલા વ્યક્તિઓના વિશેષ વર્ગ તરીકે ગણવામાં આવે છે જેથી તેઓ ભય અને પક્ષપાત વિના અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ કાર્યવાહીની ધમકી વિના તેમની ફરજો બજાવી શકે.જો કે, કોર્ટે એમ પણ ઉમેર્યું હતું કે આપવામાં આવેલ રક્ષણ ભ્રષ્ટ અધિકારીઓની સુરક્ષા માટે ઢાલ ન બની શકે.આમ, ખાનગી ફરિયાદના સંદર્ભમાં મંજૂરીની જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખીને, ચુકાદાના પેરા ૮૧ પર સંસદને વિચારણા કરવા માટે કેટલીક માર્ગદર્શિકાઓ પણ નક્કી કરવામાં આવી હતી.આવી જ એક માર્ગદર્શિકા ૮૧ (સી) પર છે જે નીચે મુજબ છે:

" ૮૧(સી) સમયમર્યાદાના વિસ્તૃત સમયગાળાના અંતે, જો કોઈ નિર્ણય લેવામાં નહીં આવે, તો કાર્યવાહીના પ્રસ્તાવને મંજૂરી આપવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે, અને કાર્યવાહી કરનાર જડ એજન્સી અથવા ખાનગી ફરિયાદી ઉપરોક્ત સમયમર્યાદા સમાપ્ત થયાના ૧૫ દિવસની અંદર કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે કોર્ટમાં આરોપપત્ર/ફરિયાદ દાખલ કરવા માટે આગળ વધશે.

૫૫ હું કે. વીરાસ્વામી વિરુદ્ધ ભારત સરકાર અને અન્યો [(૧૯૯૧) ૩ એસસીસી ૬૫૫] ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટની બંધારણીય બેન્ચનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકું છું.હું પેરા ૨૮માં સમાવિષ્ટ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો ટાંકી શકું છું:

“આ કાયદાનો હેતુ જાહેર વહીવટમાં લાંચ અને ભ્રષ્ટાચારને દબાવવાનો હતો અને તેમાં કડક જોગવાઈઓ છે.ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૬૧ અથવા કલમ ૧૬૫ હેઠળ અથવા અધિનિયમની કલમ ૫ (૧) ની કલમ (એ) અથવા કલમ (બી) માં ઉલ્લેખિત ગુનાના સંદર્ભમાં આરોપી દ્વારા વિપરીત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી કલમ ૪ ધારણા ઉભી કરે છે. કાયદાની કલમ ૫ જાહેર સેવક તરફથી ફોજદારી ગેરવર્તણૂકનો ગુનો બનાવે છે.કલમ ૨ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત જાહેર સેવકનો અર્થ આઈપીસીની કલમ ૨૧માં વ્યાખ્યાયિત જાહેર સેવક થાય છે. આઈ. પી. સી. ની કલમ ૨૧ ખરેખર “જાહેર સેવક” ને વ્યાખ્યાયિત કરતી નથી પરંતુ જાહેર સેવકોની શ્રેણીઓની ગણતરી કરે છે.તેમાં જાહેર સેવકોની બાર શ્રેણીઓની ગણતરી કરવામાં આવી છે.કલમ ૫ (૨) ગુનાહિત ગેરવર્તણૂકના આવા ગુના માટે ૭ વર્ષની મુદત અથવા દંડ અથવા બંને સાથે સજાની જોગવાઈ કરે છે.કલમ ૬ અદાલતોને ચોક્કસ શરતોનું પાલન ન થાય ત્યાં સુધી ગુનાની નોંધ લેવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.અમારી પાસે કલમ ૬ ની જોગવાઈઓને વિગતવાર ધ્યાનમાં લેવાનો પ્રસંગ હશે અને હાલમાં અમે કલમ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલી શરત સાથે જ વ્યવહાર કરી શકીશું કે અદાલત ગુનાની નોંધ લે તેમાં સૂચવવામાં આવેલી શરત સક્ષમ અધિકારીની અગાઉની મંજૂરી છે.જ્યાં સુધી સક્ષમ અધિકારી પાસેથી કાર્યવાહી માટે પૂર્વ મંજૂરી ન હોય ત્યાં સુધી કલમમાં નિર્દિષ્ટ ગુનાઓ માટે જાહેર સેવક સામે કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી.તે યાદ રાખવું અગત્યનું

હોઈ શકે છે કે ગુનાની નોંધ લેવાની સત્તા સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતમાં નિહિત છે. કલમ ૬ મુખ્યત્વે એ જોવા માટે સંબંધિત છે કે ચોક્કસ ગુનાઓ માટે કાર્યવાહી સક્ષમ અધિકારીની મંજૂરી વિના શરૂ થશે નહીં. તેનો અર્થ એ નથી કે આ કાયદાનો હેતુ લાંચ લેવાના ગુનાને માફ કરવાનો હતો. અને જાહેર સેવક દ્વારા ભ્રષ્ટાચાર ન તો તેનો હેતુ જાહેર સેવકને આવા ગુનાઓ માટે ફોજદારી કાર્યવાહીથી રક્ષણ આપવાનો હતો. તે માત્ર પ્રામાણિક જાહેર સેવકોને તુરંચ અને ત્રાસદાયક કાર્યવાહીથી બચાવવા માટે છે. સક્ષમ સત્તામંડળે પોતાનો અભિપ્રાય રચવા માટે સ્વતંત્ર રીતે અને નિષ્પક્ષ રીતે રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીની તપાસ કરવી પડશે કે શું કથિત ગુનો તુરંચ છે કે ત્રાસદાયક છે. જો કથિત ગુનામાં સમર્થન આપવા માટે કોઈ સામગ્રી ન હોય અથવા તે તુરંચ હોય અથવા પ્રામાણિક અધિકારીને હેરાન કરવાનો હેતુ હોય તો સક્ષમ અધિકારી કાર્યવાહી માટે મંજૂરી આપવાનો ઇનકાર કરી શકે છે. પરંતુ જો એકત્રિત કરવામાં આવેલી સામગ્રીમાં જાહેર સેવક સામે કથિત અપરાધ થયો હોય તો તે મંજૂરી આપવાનો ઇનકાર કરી શકતો નથી. જો એકત્રિત કરેલી સામગ્રી ફરિયાદ કરાયેલા ગુનાને વિશ્વાસપાત્ર બનાવે તો ખરેખર તે મંજૂરી આપવા માટે બંધાયેલો છે. સરકારી કર્મચારી સામે કેસ ચલાવવા કે ન ચલાવવા માટે તપાસ એજન્સીની વિવેકબુદ્ધિ છીનવી લેવાનું બીજું એક કારણ હોવાનું જણાય છે. જ્યારે કોઈ જાહેર સેવક પર તેની પ્રામાણિકતા અને અખંડિતતાને પડકારતા ગુના માટે કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે, ત્યારે આવા કેસમાં મુદ્દો માત્ર ફરિયાદી અને ગુનેગાર વચ્ચેનો જ નથી, પરંતુ રાજ્ય પણ તેની સાથે ખૂબ જ ચિંતિત છે કારણ કે તે જાહેર સેવકોના મનોબળને અસર કરે છે અને રાજ્યના વહીવટી હિતને પણ અસર કરે છે. જાહેર સેવક સામે કાર્યવાહી કરવાની વિવેકબુદ્ધિ ફરિયાદી એજન્સી પાસેથી છીનવી લેવામાં આવે છે અને તે સત્તામાં નિહિત છે જે જાહેર સેવકને દૂર કરવા માટે સક્ષમ છે. જાહેર સેવકને દૂર કરવા માટે સક્ષમ અધિકારી ફરિયાદી એજન્સી કરતાં નિષ્પક્ષ અને વાજબી રીતે એકત્રિત કરવામાં આવેલી

સામગ્રીનું મૂલ્યાંકન કરવા અને જાહેર સેવક સામે કાર્યવાહી માટે મંજૂરી આપવામાં આવે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે વધુ સારી સ્થિતિમાં હશે.”

૫૬ આમ, સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત નિર્ણય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જાહેર સેવક તરીકે જાહેર ફરજ બજાવતી વખતે પી. સી. અધિનિયમ હેઠળ આચરવામાં આવેલા ગુનાઓનો આરોપ લગાવતી જાહેર સેવક સામે નાગરિક દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ખાનગી ફરિયાદના સંદર્ભમાં પણ મંજૂરી આદેશની જરૂરિયાતને દૂર કરી શકાતી નથી.

૫૭ કલમ ૧૯નું ખાલી વાંચન સૂચવે છે કે તેનો ઉદ્દેશ જાહેર સેવકની સત્તામણી અને ત્રાસદાયક કાર્યવાહી અટકાવવાનો છે.તે ખાતરી આપે છે કે એક પ્રામાણિક જાહેર સેવક દરેકને ફરજ પાડવાની સ્થિતિમાં નહીં હોય અને તેથી, તેમાંના ઘણાને નારાજગી થઈ શકે છે.આ નારાજગી તેના સત્તાવાર ફરજોના નિર્વહનને લગતા ગુના માટે તેના ત્રાસદાયક અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ કાર્યવાહીમાં પરિણમી શકે છે.તેથી, વિધાનસભાએ જાહેર સેવકને તેમના સત્તાવાર કાર્યોના નિર્વહનમાં વાજબી રક્ષણ પૂરું પાડવાનું વિચાર્યું જેથી તેઓ ત્રાસદાયક અને બિનજરૂરી કાર્યવાહીથી વિચલિત થયા વિના ફરજો અને જવાબદારીઓનું પાલન કરવાનું ચાલુ રાખે.જસવંત સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (એ. આઈ. આર. ૧૯૫૮ એસ. સી. ૧૨૪) કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે આ જોગવાઈની નોંધ લીધી હતી કે મંજૂરી માટેની જોગવાઈનો ઉદ્દેશ એ છે કે મંજૂરી અનુસાર સત્તાધિકારી કોઈ નિષ્કર્ષ પર આવે તે

પહેલાં પુરાવા પર વિચાર કરી શકશે કે સંજોગોમાં કાર્યવાહીને મંજૂરી આપવામાં આવે અથવા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે. આ સંબંધમાં, મહત્વપૂર્ણ નિર્ણયમાંથી નીચેનો ભાગ તૈયાર સંદર્ભ માટે ટાંકવામાં આવી શકે છે:

"૪ આ અધિનિયમ હેઠળની મંજૂરીનો હેતુ ન તો સ્વયંસંચાલિત ઔપચારિકતા છે અને તે જરૂરી છે કે મંજૂરી સંબંધિત જોગવાઈઓનું સંપૂર્ણ કડકતા સાથે પાલન થવું જોઈએ; બસદેવ અગ્રવાલ વિરુદ્ધ સમ્રાટ, ૧૯૪૫ એફસી ૯૩ પૃષ્ઠ ૯૮ પર, એ આઈ આર ૧૯૪૫ એફસી ૧૬-(૪૬ કિ એલ જે ૫૧૦) પૃષ્ઠ ૧૮ પર. મંજૂરી માટેની જોગવાઈનો ઉદ્દેશ એ છે કે મંજૂરી આપનાર સત્તાધિકારી એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચે તે પહેલાં પોતાના માટે પુરાવા પર વિચાર કરી શકશે કે સંજોગોમાં કાર્યવાહીને મંજૂરી આપવામાં આવે અથવા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે. પ્રિવી કાઉન્સિલની ન્યાયિક સમિતિએ ગોકુલચંદ્ર ઝારકાદાસ મોરારકા વિરુદ્ધ ધ કિંગ, ૭૫ ઈન્ડ એપ ૩૦ પૃષ્ઠ ૩૭ પર, એ આઈ આ ૧૯૪૮ પિ સિ ૮૨-(૪૯ કિ એલ જે ૨૬૧) પૃષ્ઠ ૮૪ પર પણ આવો જ મત વ્યક્ત કર્યો હતો જ્યારે તેણે અવલોકન કર્યું હતું:

"નામદાર ન્યાયાધીશોના મતે, કલોઝ ૨૩ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવા માટે એ સાબિત થવું જરૂરી છે કે આક્ષેપિત ગુનો બનવા પાછળના તથ્યોના સંદર્ભમાં જ મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. તથ્યોનો ઉલ્લેખ સ્પષ્ટપણે મંજૂરીપત્રના લખાણમાં જ થયેલો હોય તે બાબત ઈચ્છનીય છે, પરંતુ તે અતિ આવશ્યક નથી, કારણ કે કલોઝ ૨૩ મુજબ મંજૂરી કોઈ ચોક્કસ ફોર્મેટમાં હોવી જરૂરી નથી, કે પછી તે લેખિતમાં હોવી પણ જરૂરી નથી. પરંતુ જો આક્ષેપિત ગુનો બનવા પાછળના તથ્યો મંજૂરીપત્રના લખાણમાં દર્શાવવામાં

ન આવ્યા હોય, તો પ્રોસિક્યુશને બાહ્ય પુરાવા દ્વારા સાબિત કરવું પડશે કે તે તથ્યો મંજૂરી આપનાર સત્તાધિકારી સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યા હતા. પ્રોસિક્યુશન (કેસ) ચલાવવાની મંજૂરી એ એક મહત્વની બાબત છે; તે પ્રોસિક્યુશન દાખલ કરવા માટેની પૂર્વ-શરત છે અને મંજૂરી આપવી કે રોકી રાખવી તે સરકારની સંપૂર્ણપણે વિવેકાધીન સત્તા છે.

૫૮ આમ, પ્રથમ દૃષ્ટિએ એવું લાગે છે કે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત), અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત), પ્રિયંકા શ્રીવાસ્તવ (ઉપરોક્ત) અને અન્ય નિર્ણયોમાં સુપ્રીમ કોર્ટ સાથે જે વજન છે તે કલમ ૧૮નો ઉદ્દેશ છે. તે સૂચવવું પૂર્વ-વિવાદાસ્પદ રહેશે કે શું ફરિયાદી પક્ષ ઉશ્કેરણીજનક અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે કે કેમ તે ફક્ત સંજ્ઞાન પછીના તબક્કે ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે અથવા તેની તપાસ કરી શકાય છે અને તે તબક્કે નહીં જ્યારે સંબંધિત અદાલત સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ દ્વારા તપાસનો નિર્દેશ આપે છે. જો ફરિયાદ અન્યથા દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને હેરાન કરનારી હોય, તો સંબંધિત જાહેર સેવકની સત્તામણી ટૂંક સમયમાં જ શરૂ થઈ જશે, કોર્ટ સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપે છે. જો કલમ ૧૮ના સ્વીકૃત ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખવો હોય, તો અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૮માં દેખાતા "સંજ્ઞાન" શબ્દને સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ આદેશ તરીકે પણ સમજવો પડશે. સાદા શબ્દોમાં કહીએ તો, સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસને

નિર્દેશિત કરવાના હેતુ માટે, યોગ્ય અને સંપૂર્ણ રીતે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે, અને એકવાર આવા હેતુ માટે બુદ્ધિનો ઉપયોગ થાય, તો તે ફરિયાદ પર સંજ્ઞાન લેવા સમાન છે."કોન્ઝિઝન્સ" શબ્દને કોડ હેઠળના બે તબક્કાઓ સાથે ગેરસમજ અથવા મૂંઝવણ ન થવી જોઈએ-તે પૂર્વ-કોન્ઝિઝન્સ અને પોસ્ટકોન્ઝિઝન્સ તબક્કો છે.કિમિનલ પ્રોસિજર કોડમાં ક્યાંય પણ "કોન્ઝિઝન્સ" શબ્દની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી.તેને જે સંદર્ભમાં લાગુ કરવાનું છે તે સંદર્ભમાં તેને સમજવું અને અર્થઘટન કરવું પડશે.

પદ મને એ અભિપ્રાય સ્વીકારવો અત્યંત મુશ્કેલ લાગે છે કે અયપ્પા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટનો નિર્ણય અનિર્ણિત છે.અયપ્પા (ઉપરોક્ત) માં સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ણય પર વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.સૌથી મહત્વની બાબત એ છે કે આર. આર. ચારી (ઉપરોક્ત), મોહમ્મદ ખાલિદ (ઉપરોક્ત), પાદરી પી. રાજુ (ઉપરોક્ત), કે. કાલિમુથુ વિરુદ્ધ રાજ્ય [એ. આઈ. આર. ૨૦૦૫ એસ. સી. ૨૨૫૭] અને રાજ્ય દ્વારા સી. બી. આઈ. વિરુદ્ધ રાજકુમાર જૈન [એ. આઈ. આર. ૧૯૯૮ એસ. સી. ૨૯૮૫] પર પહેલેથી જ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.સુપ્રીમ કોર્ટના અગાઉના નિર્ણયોની યોગ્ય વિચારણા કર્યા પછી, અયપ્પા (ઉપરોક્ત) માં ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો કે ગુનાની સંજ્ઞાન પ્રક્રિયા જારી કરવા જેવી નથી.જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદમાં ઉદ્દેખિત તથ્યો અથવા પોલીસ અહેવાલમાં અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી

પ્રાપ્ત માહિતી કે ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તેના પર તેના ન્યાયિક મનને લાગુ કરે છે ત્યારે પ્રારંભિક તબક્કે જ સંજ્ઞાન લેવામાં આવ્યું હોવાનું માનવામાં આવે છે. પ્રક્રિયા બહાર પાડવી એ પછીનો તબક્કો છે, જ્યારે અદાલત સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, તે ગુનેગાર સામે કાર્યવાહી કરવાનું નક્કી કરે છે, જેની સામે પ્રથમ દૃષ્ટિએ કેસ બનાવવામાં આવે છે, ક્યાં તો કેસને તપાસ માટે મોકલવો અથવા કલમ ૨૦૦/કલમ ૨૦૪ હેઠળ આગળની કાર્યવાહી કરવી.

૬૦ ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, મારે સંદીપ કુમાર બાફના વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય [(૨૦૧૪) ૧૬ એસ. સી. સી. ૬૨૩] ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના અવલોકનો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ, જે નીચે મુજબ છે:

“૧૬.....ઉચ્ચ અદાલતો સહિત તમામ અદાલતોને ચેતવણી આપવી જરૂરી છે કે તેઓ સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાને નિષ્કર્ષ પર લાવવામાં અત્યંત સાવચેત અને સાવચેતી રાખે. વર્તમાન કેસમાં, વિવાદિત આદેશમાં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે સર્વોચ્ચ અદાલતના અહેવાલોમાં ખોટી અને ચોક્કસપણે ભ્રામક સંપાદકીય નોંધને આંખ આડા કાન કરીને અનુસરી હોવાનું જણાય છે, જેમાં રશિમ રેખાએ જે સંદર્ભમાં રંજન સિંહને દોષિત ઠેરવ્યા હોવાનું જણાય છે અને તે જ રીતે અગાઉના ચુકાદાને પણ મહત્વ આપ્યું છે. અગાઉના ચુકાદાને સંભવતઃ પછીના ચુકાદા તરીકે જોઈ શકાતો નથી કારણ કે પછીનો ચુકાદો જો આંકડાકીય રીતે મજબૂત હોય તો જ તે પહેલાને નકારી કાઢશે.

૬૧ મને કેરળ હાઈકોર્ટનો એક નિર્ણય પણ મળ્યો છે, જે એક વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા મનીષ ઇ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં આપવામાં આવ્યો હતો [જિ એમ સી નં. ૭૩૩૧/૨૦૧૫ ૧૪ ડિસેમ્બર ૨૦૧૫ના રોજ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો].એક વિદ્વાન સિંગલ, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) ઇન્ક્યુરિયમ મુજબ છે, કારણ કે ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, કોર્ટે એ આઈ આર ૧૯૫૬ એસ સી ૪૪ માં નોંધાયેલા માતાજોગ ડોને વિરુદ્ધ એચ. સી. ભારીના કેસમાં બંધારણીય બેન્ચના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લીધો નથી.હું તેમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનો ટાંકી શકું છું:

“૨ જાણકાર તપાસ કમિશનર અને વિશેષ ન્યાયાધીશ, કોલિકોડ દ્વારા પસાર કરાયેલ પરિશિષ્ટ એ ૪ આદેશ પડકાર હેઠળ છે.જ્યારે કલમ ૧૫૬ (૩) સીઆરપીસી હેઠળ મામલાને તપાસ માટે આગળ વધારવા માટે રાહત માંગીને ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે નીચેની અદાલતે પરિશિષ્ટ એ ૪ આદેશ દ્વારા ફરિયાદને નકારી કાઢવાનું પસંદ કર્યું છે.ખાનગી ફરિયાદમાં ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે.આવા કિસ્સામાં, કલમ ૧૫૬ (૩) સી. આર. પી. સી. હેઠળ તપાસ માટે બાબતને આગળ વધારવા ઉપરાંત, નીચેની અદાલત કલમ ૨૦૦ અથવા ૨૦૨ સી. આર. પી. સી. દ્વારા કાર્યવાહી કરીને ગુનાઓની નોંધ લઈ શકતી નથી.

૨ ઉપરોક્ત બાબતમાં તપાસ જરૂરી છે અને ગુનાઓની નોંધ લેવા માટે અંતિમ અહેવાલ પર ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ મંજૂરી પણ જરૂરી છે. જ્યારે નીચેની અદાલત કલમ ૨૦૦ સી. આર. પી. સી. દ્વારા આગળ વધે છે, ત્યારે પણ ગુનાઓની નોંધ લેવા માટે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમની કલમ ૧૯ ના અર્થમાં મંજૂરી જરૂરી છે, તેમ છતાં તપાસ કરવા માટે મંજૂરીની જરૂર નથી. તેથી, જો નીચેની અદાલત કલમ ૨૦૦ અથવા ૨૦૨ સી. આર. પી. સી. ના અર્થમાં તપાસ કરવાનો નિર્ણય કરે તો પણ કોઈ ફળદાયી હેતુ પૂરો થશે નહીં.

૩ આવા કિસ્સામાં, જ્યારે ફરિયાદમાં એકમાત્ર રાહત માંગવામાં આવી હોય તે કલમ ૧૫૬ (૩) સી. આર. પી. સી. હેઠળ ફરિયાદને આગળ વધારવાની હોય, ત્યારે એવું કહી શકાતું નથી કે ફરિયાદ જાળવવા યોગ્ય નથી, જો તે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓને બહાર લાવવા માટે પૂરતા આધારો દર્શાવે છે. એવા કિસ્સાઓમાં કે જેમાં ખાનગી ફરિયાદની સામગ્રી ગુનાને આમંત્રણ આપવા માટે પૂરતા આધારો દર્શાવે છે, માત્ર હકીકત એ છે કે ફરિયાદીએ તેને કલમ ૧૫૬ (૩) સી. આર. પી. સી. હેઠળ પોલીસને મોકલવાની રાહત માંગી છે, તે ફરિયાદને જાળવવા યોગ્ય નથી બનાવતી. જ્યારે સામગ્રી ગુનાઓ જાહેર કરે છે, ત્યારે અદાલતો સામેલ ગુનાઓની નોંધ લેવા અથવા કલમ ૧૫૬ (૩) સી. આર. પી. સી. હેઠળની બાબતને આગળ વધારવા માટે સક્ષમ હોય છે જ્યારે સામગ્રી કોઈ ગુનો જાહેર કરતી નથી, અને માંગવામાં આવેલી રાહત ફક્ત કલમ ૧૫૬ (૩) સી. આર. પી. સી. હેઠળ પોલીસને મોકલવા માટે હોય છે, એવું કહી શકાય કે આવી ફરિયાદ જાળવવા યોગ્ય નથી.

૪ આ ચોક્કસ કેસમાં, એવું લાગે છે કે પ્રારંભિક તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી અને તે બહાર આવ્યું હતું કે આરોપીઓએ ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળ ગુનાઓ

કચ્ઠા હતા તેવું માનવા માટેના આધારો છે. આવા કિસ્સામાં, નીચેની અદાલતે માત્ર એ કારણને પ્રકાશિત કરીને ફરિયાદને નકારી ન હોવી જોઈએ કે માંગવામાં આવેલી રાહત કલમ ૧૫૬ (૩) સીઆરપીસી હેઠળ પોલીસને મોકલવા માટે છે.

૫ તેની ઉપર અને ઉપર, એવું લાગે છે કે નીચેની અદાલતે અનિલ કુમાર વિરુદ્ધ અચપ્પા [૨૦૧૩ (૪) કે. એલ. ટી. ૧૨૫ (એસ. સી.)] ના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે કે ફરિયાદને તપાસ માટે આગળ વધારવા માટે પણ મંજૂરી જરૂરી છે. નીચેની અદાલતે નંદ રામ અગ્રવાલ વિરુદ્ધ એચ. સી. ભારી અને અન્ય (એ. આઈ. આર. ૧૯૫૬ એસ. સી. ૪૪ (૧)) કેસમાં બંધારણીય બેન્ચના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેવાની કાળજી લીધી નથી, જ્યાં સમાન પરિસ્થિતિમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે 'મંજૂરી માત્ર સંજ્ઞાન લેવાના તબક્કે જરૂરી હતી અને તેના પહેલા નહીં'. અનિલ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદામાં બંધારણીય બેન્ચના ઉપરોક્ત નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો. જ્યારે બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા આ મુદ્દા પર કોઈ નિર્ણય સંપૂર્ણપણે લાગુ પડે છે, ત્યારે નીચેની અદાલતે બંધારણીય બેન્ચના નિર્ણયનું પાલન કરવું જોઈએ. બાબતો એવી હોવાથી, નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ વિવાદિત આદેશ રદબાતલ થવા પાત્ર છે. નીચેની અદાલત ઉપર કરવામાં આવેલા અવલોકનો તેમજ નંદ રામ (ઉપરોક્ત) માં બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયને અનુસરશે અને કાયદા અનુસાર યોગ્ય આદેશો પસાર કરશે. અરજદાર નીચેની અદાલતમાં ૦૫/૦૧/૨૦૧૬ પર હાજર થશે."

૬૨ માતાજોગ ડોબે (ઉપરોક્ત) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૯૭ પર વિચાર કર્યો હતો. સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૯૭ અને

અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ વચ્ચે સારો તફાવત છે.બંને જોગવાઈઓ મંજૂરી વિશે વાત કરે છે, પરંતુ મારા મતે, બંને તેમની અરજીમાં અલગ છે.સુપ્રીમ કોર્ટે નીચેના અવલોકનો કર્યા હતા:

“૨૦. શું ફરિયાદ નોંધાતા જ અને તેમાં સમાવિષ્ટ આક્ષેપો પર મંજૂરીની જરૂરિયાત પર વિચાર કરવાની જરૂર છે?પહેલી નજરમાં, એવું લાગે છે કે 'હોરી રામના કેસ (બી)' માં આ ઢ્રષ્ટિકોણ માટે થોડું સમર્થન છે, અને 'સરજૂ પ્રસાદ વિરુદ્ધ સમ્રાટ' માં પણ, એ. આઈ. આર. ૧૯૪૬ એફ. સી. ૨૫ (ગ્રી) સુલેમાન, જસ્ટિસ કહે છે કે પ્રતિબંધો સંસ્થાની વિરુદ્ધ હોવાથી, તેની લાગુ પડતી બાબતનો નિર્ણય સંસ્થાના પ્રારંભિક તબક્કે જ થવો જોઈએ.વરદાચારીયાર, ન્યાયમૂર્તિ એ પણ જણાવે છે કે ફોજદારી કાર્યવાહીમાં જાહેર સેવક સામે કરવામાં આવેલા આક્ષેપોની પ્રકૃતિના સંદર્ભમાં પ્રશ્ન નક્કી થવો જોઈએ.

પરંતુ તેમના ચુકાદાઓના પછીના ભાગોનું કાળજીપૂર્વક અવલોકન દર્શાવે છે કે તેઓ આવી કોઈ દરખાસ્ત મૂકવા માંગતા ન હતા.સુલેમાન, જસ્ટિસ ફરિયાદ અથવા 'પોલીસ રિપોર્ટ' દ્વારા જાહેર કરાયેલા ફરિયાદી કેસનો (પાનું પર પર) ઉલ્લેખ કરે છે અને તે આ શબ્દોમાં ચર્ચાને સમાપ્ત કરે છે:

"અલબત્ત, જો રજૂ કરાયેલો કેસ નિષ્ફળ જાય અથવા બચાવ પક્ષ સ્થાપિત કરે કે જે કૃત્ય કથિત રીતે કર્તવ્યના અમલમાં કરવામાં આવ્યું છે, તો કાર્યવાહીને પડતી મૂકવી પડશે અને તે આધાર પર ફરિયાદને નકારી કાઢવી પડશે.

અન્ય વિદ્વાન ન્યાયાધીશ પણ પાનું પપ પર જણાવે છે, "આ તબક્કે આપણે ફક્ત એ જોવાનું છે કે અપીલકર્તા સામે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે અથવા તેની સામે 'સાબિત કરવા માંગવામાં આવ્યો છે' તે કેસ તેની ફરજના અમલમાં તેના દ્વારા કરવામાં આવેલા કાર્યો સાથે સંબંધિત છે કે કેમ".

એવું જ હોવું જોઈએ. આ પ્રશ્ન કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે ઊભો થઈ શકે છે. ફરિયાદ એ જાહેર ન કરી શકે કે ગુનાની રચના કરતું કાર્ય સત્તાવાર ફરજ બજાવવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું અથવા કથિત રીતે કરવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ પોલીસ અથવા ન્યાયિક તપાસ પર અથવા સુનાવણીમાં ફરિયાદી પક્ષના પુરાવા દરમિયાન પણ પ્રકાશમાં આવતા તથ્યો મંજૂરીની જરૂરિયાત સ્થાપિત કરી શકે છે.

મંજૂરી જરૂરી છે કે નહીં તે તબક્કાવાર નક્કી કરવી પડી શકે છે. કેસની પ્રગતિ દરમિયાન જરૂરિયાત પોતે પ્રગટ થઈ શકે છે."

૬૩ સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૯૭ના ઉદ્દેશ અને ઉપયોગમાં લેવાતી ભાષાને ધ્યાનમાં રાખીને, તે સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૧૯૭ હેઠળ મંજૂરીના સંદર્ભમાં મુદ્દાને કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે જોઈ શકાય છે. જો કોઈ જાહેર સેવક દ્વારા તેની સત્તાવાર ફરજનું પાલન કરતી વખતે અથવા તેનો હેતુ દર્શાવતી વખતે કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવે તો સીઆરપીસીની કલમ ૧૯૭ અમલમાં આવશે. આરોપ મુજબ આવો ગુનો સરકારી કર્મચારી દ્વારા તેની

સત્તાવાર ફરજ બજાવતી વખતે કરવામાં આવ્યો છે કે નહીં તે હકીકતનો પ્રશ્ન હશે અને તે અદાલત દ્વારા નક્કી કરી શકાય છે, ભલે તે સુનાવણી દરમિયાન અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલા પુરાવાના આધારે હોય.જ્યાં સુધી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯નો સંબંધ છે, તે ખૂબ જ સ્પષ્ટ કરે છે કે કોઈ પણ માન્ય મંજૂરીની ગેરહાજરીમાં કોર્ટ સંજ્ઞાન લઈ શકશે નહીં.અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ સત્તાવાર ફરજ બજાવતી વખતે કરવામાં આવેલ કૃત્ય અથવા અપરાધ વિશે વાત કરતી નથી.આ સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૯૭ અને ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ વચ્ચેનો મોટો તફાવત છે.

૬૪ (૧૯૯૮) ૬ એસ. સી. સી. ૪૧૧:(એ. આઈ. આર. ૧૯૯૮ એસ. સી. ૨૫૯૫) માં નોંધાયેલા કાલીચરણ મહાપાત્રા વિરુદ્ધ ઓરિસ્સા રાજ્યમાં સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ૧૯૭૩માં સંહિતાની કલમ ૧૯૭માં આટલો નોંધપાત્ર ફેરફાર લાવવા છતાં, સંસદ મંજૂરી સાથે સંબંધિત કાયદાની કલમ ૧૯ના શબ્દોમાં ફેરફાર ન કરવા માટે પૂરતી સાવચેતી રાખી હતી.તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે.સંહિતાની કલમ ૧૯૭માં ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલી મંજૂરી એવા જાહેર સેવક સાથે સંબંધિત છે કે જેના પર 'તેની સત્તાવાર ફરજ બજાવતી વખતે અથવા તેના દ્વારા આચરવામાં આવેલા કોઈ પણ ગુનાનો આરોપ છે', જ્યારે પી. સી. અધિનિયમમાં માનવામાં આવેલા ગુનાઓ એવા છે કે જેને તેની સત્તાવાર ફરજો નિભાવતી વખતે સીધા અથવા તો કથિત રીતે કરવામાં આવેલા કૃત્યો તરીકે ગણી શકાય નહીં.સંસદ આ તફાવત જાળવી રાખવાની ઈચ્છા

ધરાવતી હોવી જોઈએ અને તેથી સંહિતાની કલમ ૧૯૭માં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હોવા છતાં, અગાઉના પી. સી. અધિનિયમમાં અનુરૂપ જોગવાઈમાં શબ્દોને નવા પી. સી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮માં ભૌતિક રીતે આચાર કરવામાં આવ્યા હતા.

ત્યારબાદ, સુપ્રીમ કોર્ટે, પેરા ૧૦માં, નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"એ નોંધવું જોઈએ કે સંહિતાની કલમ ૧૯૭ અને કાયદાની કલમ ૧૯ વૈચારિક રીતે અલગ-અલગ ક્ષેત્રોમાં કામ કરે છે. આ કાયદા હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા કેસોમાં, જાહેર સેવકોના સંદર્ભમાં મંજૂરી આપમેળે હોય છે અને આમ તથ્યાત્મક પાસાઓનું બહુ ઓછું અથવા કોઈ પરિણામ નથી. તેનાથી વિપરીત, સંહિતાની કલમ ૧૯૭ સાથે સંબંધિત કેસમાં, કથિત અધિનિયમની ફરજોના નિર્વહન સાથે કોઈ જોડાણ છે કે કેમ તે શોધવા માટે કેસની આધારસ્તંભ અને મૂળભૂત વિશેષતાઓને ધ્યાનમાં લેવી પડશે. કાયદાની કલમ ૧૯ના કિસ્સામાં સ્થિતિ એવી નથી.

કપ તે સ્પષ્ટ છે કે ફરિયાદ દાખલ થતાંની સાથે જ વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે નિર્ણય લેવો પડશે કે ક્યાં તો આ કેસને સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસ માટે પોલીસને મોકલવો અથવા આ મામલાની તપાસ જાતે કરવી. કોઈપણ કેસમાં, વિદ્વત મેજિસ્ટ્રેટે ફરિયાદની સામગ્રી અને તેના પરની ફરિયાદના જોડાણમાંથી પસાર થવું પડે છે, જેથી પોતાને ખાતરી થાય કે ફરિયાદીએ આગળની કાર્યવાહી માટે કેસ કર્યો છે. તેથી, આ સંદર્ભમાં, અચપ્પાના કેસમાં (ઉપરોક્ત), કોર્ટે એવું

માન્યું હતું કે કેસને તપાસ માટે પોલીસને મોકલતા પહેલા પાંચ મંજૂરીનો આદેશ એક સંપૂર્ણ જરૂરિયાત છે.

૬૬ અચપ્પા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયની કાનૂની અસરો ગમે તે હોય, કાયદાની સ્થિતિ આજે તેના વલણ તરીકે એ છે કે અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૯ હેઠળ માન્ય મંજૂરી ફરજિયાત છે, જે સંબંધિત અદાલત સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપવા માટે આગળ વધે છે.

૬૭ હું એ હકીકતથી વાકેફ છું કે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા "સંજ્ઞાન" શબ્દને સાદા અને શાબ્દિક અર્થ આપીને નિર્ધારિત કરવામાં આવેલા આ સિદ્ધાંતથી થોડી મૂંઝવણ સર્જાઈ છે. મૂંઝવણ એ છે કે જો સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ સંજ્ઞાન લેવા સમાન છે, તો પૂર્વજ્ઞાન તબક્કો અને પોસ્ટ-કોન્સિડરેશન તબક્કાની વિભાવના મહત્વહીન બની જશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આજની તારીખમાં કાયદો એ છે કે એકવાર મેજિસ્ટ્રેટ સંહિતાની કલમ ૨૦૦/કલમ ૨૦૪ ની જોગવાઈઓ અનુસાર આગળ વધવાનો નિર્ણય કરે છે, ત્યારે તેની નોંધ લેવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવે છે, અને તપાસ દરમિયાન, તે પૂર્વ-સંજ્ઞાનમાં જઈ શકતો નથી અને સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસ તપાસનો આદેશ આપી શકતો નથી.

૬૮ જો સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળનો આદેશ, ફરિયાદ પર સંજ્ઞાન લેવા સમાન હોય તો સ્થિતિ શું હશે?હું આ મુદ્દામાં નથી જઈ રહ્યો કારણ કે આ બાબત નક્કી કરવાના હેતુ માટે તે સુસંગત અથવા જરૂરી નથી.યોગ્ય કેસમાં અને યોગ્ય તબક્કે, સર્વોચ્ચ અદાલત આ મુદ્દાને સ્પષ્ટ કરી શકે છે.

૬૯ હું સમાપ્ત કરું તે પહેલાં, હું પ્રિયંકા શ્રીવાસ્તવ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો ફરી એકવાર સંદર્ભ આપવા માંગુ છું.પ્રિયંકા શ્રીવાસ્તવ (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે આ દેશમાં એક તબક્કો આવી ગયો છે જ્યાં ફોજદારી ગુનાની અરજીઓની કલમ ૧૫૬ (૩) ને મેજિસ્ટ્રેટના અધિકારક્ષેત્રની વિનંતી કરવા માંગતા અરજદારના યોગ્ય સોગંદનામા દ્વારા સમર્થન આપવું જોઈએ.સુપ્રીમ કોર્ટના જણાવ્યા અનુસાર, તેનો ઉદ્દેશ સત્યની ચકાસણી કરવાનો અને આક્ષેપોની સત્યતાની ચકાસણી કરવાનો પણ છે.આવા સોગંદનામાથી અરજદાર વધુ જવાબદાર બની શકે છે.આ સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૨૦૦ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ શપથ પર ફરિયાદીની ચકાસણીના રેકોર્ડિંગના ઉદ્દેશ્ય સાથે કંઈક અંશે સુસંગત છે.

૭૦ મારા અંતિમ તારણો નીચે મુજબ છે:

[એ] અચપ્પા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયને ઈન્ક્યુરિયમ મુજબ ન કહી શકાય.

[બી] ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળ ગુનાની નોંધ લેવાની સત્તા તે અધિનિયમની કલમ પના આધારે વિશેષ ન્યાયાધીશને આપવામાં આવી છે. આથી, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળ અપરાધની જાહેરાત કરતી સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળની અરજી, વિશેષ ન્યાયાધીશ દ્વારા ત્યારે જ સ્વીકારવામાં આવી શકે છે જ્યારે ફરિયાદ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ હેઠળ સક્ષમ અધિકારી દ્વારા આપવામાં આવેલી માન્ય મંજૂરી સાથે હોય.

[સી] જોકે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમમાં વિશેષ ન્યાયાધીશને કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપતી કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈ નથી, પરંતુ ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમની કલમ પના આધારે વિશેષ ન્યાયાધીશને તે અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓની નોંધ લેવાની સત્તા હોવાથી, એફ. આઈ. આર. ની નોંધણીનો આદેશ અને સીઆરપીસીની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળની અરજી પર તેની તપાસ માત્ર વિશેષ ન્યાયાધીશ દ્વારા જ કરી શકાય છે. જ્યારે સંબંધિત અદાલત સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવાના હેતુથી તેના મગજને

લાગુ કરે છે, ત્યારે તેણે ફરિયાદની નોંધ લીધી હોવાનું કહી શકાય. તપાસ માટે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળ પોલીસને ફરિયાદ મોકલવાના તબક્કે, સંબંધિત અદાલત ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આરોપો પર પોતાનું મન લગાવવાની જવાબદારી હેઠળ છે.

[ડી] ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૯ હેઠળ સક્ષમ અધિકારી દ્વારા જારી કરાયેલી માન્ય મંજૂરીની ગેરહાજરીમાં, સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૩) હેઠળની ફરિયાદ અથવા અરજીની તપાસ કરી શકાતી નથી અને તેને બરતરફ કરવામાં આવશે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

વિષય : ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ – જાહેર સેવક વિરુદ્ધ ખાનગી ફરિયાદમાં પૂર્વમંજૂરીની અનિવાર્યતા – કલમ ૧૯ હેઠળ માન્ય મંજૂરીના અભાવે કલમ ૧૫૬(૩) સી.આર.પી.સી. હેઠળની કાર્યવાહી અગ્રાહ્ય.

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.*